

בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו לעת זקנתו.¹ כך הוא מפורש בקבלה על ידי ישעיה בן אמוץ הנביא. הלוא פרום לרעב לחמך וגו' (נ"ה ו'). כאי זה צד. יש לו לאדם. מזונות הרבה בתוך ביתו. ובקש לעשות מהן צדקה כדי שיפרנס אחרים. כאי זה צד יעשה. יפרנס את אביו ואת אמו תחילה. ואם הותיר יפרנס את אחיו ואת אחותו. ואם הותיר יפרנס את בני ביתו. ואם הותיר יפרנס את בני משפחתו. ואם הותיר יפרנס את בני שכונתו. ואם הותיר יפרנס את בני מבו. מיכי ואילך ירבה צדקה בישראל:²

³² בד"ו חסרה בבא זו ובילקוט היא מקוטעת: ³³ בד"ו משובש ומקוטע ובילקוט מקוטע: ³⁴ בילקוט בקיטוע: ³⁵ בד"ו מקוטע קצת. ובילקוט קיטע והיבר להא עם הנהו ד"א דלהלן ואישתביש: ³⁶ בבא זו חסרה בד"ו: ³⁷ והלכת בדרכיו דרש עפ"י המדות רחום וחנן ארך אפים ורב זעזע:

מאיר עין פרק (כ"ז) כ"ה.

¹ כענין אמר מר. או גופא בתלמוד: ² בד"ו בשינוי סגנון קצת ומקוטע בשיבוש שהשמיט בני ביתו. וענין בני ביתו כל' עניים העסוקים בתוך ביתו. כאמרם (אבות פ"א מ"ה) ויהיו עניים בני ביתך. שלא ישתמש בעבדים ושפחות אלא יביא עניים במקומם. פי' הר"מ שם. ובה' מתנות עניים פ"ז הי"ג כתב עני שהוא קרוב קודם לכל אדם ועניי ביתו קודמין לעניי עירו וכו'. והוא עפ"י הגמרא דב"מ ע"א ע"א ענייך ועניי עירך ענייך קודמין וכו'. והוא ג"כ במכילתא דמשפטים פי"ט. ודלא כרש"י שם שפי' עניים שהם קרובים ומכושפחתך:

עניים מרודים (שם).⁹ הא כאי זה צד יעשה, בזמן שאדם אוכל משלו לבו מתיישב עליו, משל אחרים לבו מתמרמר עליו, ואפילו אכל אדם משל בנו ומשל בתו לבו מתמרמר עליו, ואין צריך לומר משל אחרים; אשרי אדם שיש לו מזונות הרבה בתוך ביתו ובאין עבדיו ובני ביתו ונהגין עימו על שולחננו, עליו הוא אומר יגיע כפיך כי תאכל (תהלים קכ"ה ב). נעשה כאהרן כהן גדול שנתכוון ומרבה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, נעשה כדוד מלך ישראל שנתכוון ומרבה צדקה בין ישראל לאביהם שבשמים, נעשה כרבן יוחנן בן זכאי שנתכוון ומשמח פני תלמידיו בהלכה, עליו הוא אומר, מעמל נפשו יראה ישבע (ישעיה נ"א), מיכן אמרו, תלמידי חכמים שבדור סובלן עונות הדור שבתוכו בינן לבין עצמן [ואין כל ביריה מכיר בהן],⁵ (עליהן) [עליו] הוא אומר, ועונותיהם הוא סבול (שם).⁶ מעשרה שעשו כאותו מעשה אין צריך לומר כל הקהל כולו (שם) [נאמר], כל כלי יוצר עליך לא יצלח (שם נ"ד י"ז):⁷

כי תראה ערום וכיסיתו (שם). כשם שהקב"ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ראה את אדם הראשון שהיה ערום לא המתין לו שעה אחת עד שהלבישו מיד, שנאמר ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו וגו' (בראשית ג' כ"א). (כ"י) [כן] לא יראה אדם את אביו ואת אמו בשעה עומדין בבגדים בלואים ויחזיר פניו, אלא ילביש אותן בבגדים נאים, לובש אדם בחמשה מנה, ילביש אביו ואמו בעשרה מנה, לובש אדם בעשרה מנה, ילביש אביו ואמו בחמשה עשר מנה, ויחסן אותם דרך שבתו.⁸ משלו משל, למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו עבד והיה בורח לו ממנו, והיה מחזר בכל הארצות עד שנפל בידו, והעמידו לפניו, כיון שהעמידו והביאו לפניו, תפסו בידו והכניסו לתוך ביתו והראהו (לפניו) כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל שהיה לו בתוך ביתו, הוציאו לשדה והראהו גנות ופרדסים וכל שיש לו בשדה, והראהו בניו, בין גדולים ובין קטנים, ועבדיו בין גדולים ובין קטנים, לאחר שהראהו אמר לו, הראית שאיני צריך לך כלום, אלא בוא ועשה מלאכה עם בני ועם עבדי בין גדולים ובין קטנים, ותהא נוהג בי כבוד ומתירא ממני, כדרך שבני אדם נוהגין בי כבוד ומתיראין ממני, מפני שהקב"ה השווה את כבודו לכבוד אב ואם, שנאמר בן יכבד אב ועבד אדוניו אם אב אני איה כבודי וגו' (מלאכי א' י). בזמן שישראל מביאין תורין ובני יונה ושאר קדשים קלין ואין עושין להם רצונם מיד.⁹ מה נאמר בהן, לכן הכהנים בוזי שמי (שם):¹⁰ דבר אחר לכן הכהנים בוזי שמי, אפילו רירו של אביו יורד על זקנו ישמע לו מיד, יכול אפילו אמר לו, עבור מכל מצוות האמורות בתורה ישמע לו מיד, אלא [מנין] חוץ מעבירה ומגזל ומדבר מכוזר שלא ישמע לו, שנאמר לכן הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בוינו את שמך:¹¹

⁹ במקרא ועניים: * בד"ו משובש: * וכ"ה בד"ו אלא שנוסחת הד"ו ת"ח שבדור סובל וכו' בינו רבין עצמו וכלו עונות שבתוך הדור: * בד"ו ועונותיהן הוא יסבול, ובמקרא כתוב ועונותם הוא יסבל, ופי' מיכן אמרו מזה הפסוק, ולא על אדם שיש לו מזונות וכו' קאי ודרך אגב נקט לה: * חזר לענין הראשון לומר שעל עשרה שעבדיהן ובני ביתן נהגין וכו' נאמר כל כלי יוצר וגו' ואצ"ל וכו': * בד"ו כן לא יראה וכו' כשהן הולכין בבגדי בלאות אלא ילבישם וכו' בעשרה מנים ויבחיין דרך שבחם, ואולי צ"ל שבחם, ונוסחא שלפנינו אם לא נגיה ויכסה אותם צריך לפרש שהוא פעל מן חוסן כל' יחזק ויגדל אותם: * כל' רצון של אב ואם, דכיבוד אב ואם הושווה לקרבות השם שהשווה כבודו לכבודם והבנים כתבים באותה עבודה: ¹⁰ במקרא כתוב לכם, ונראה שקריאת בעל הספר היא בקמ"ץ וצ"ה: * כ"ל להגיה עפ"י הכרח הענין ובד"ו הוא קטוע יותר:

מבשרך לא תתעלם.¹² משלו משל. למה הדבר דומה. לאחד שהיה חבוש בבית האסורים במדינת הים תשעה חדשים. מי חבשו בבית האסורים. ומי כלכלו בבית האסורין. אלא אחד שהוציאו ממעי אמו. ואחד נותן לו מזונות לאכול עד שיגיע ליישוב. ואחד נותן לו ספינה לישב בו. עד שיגיע ליישוב. נזדמנו שלשתן כאחד לא יאמר זה גדול מזה וזה גדול מזה. אלא ינהוג כבוד בשלשתן כאחד:¹³

דבר אחר הלא פרום לרעב לחמך. אין לחם אלא דברי תורה. שנאמר הנה ימים באים נאם ה' והשלחתי רעב וגו' (עמוס ה' י"א).¹⁴ מיכן אמרו. יש בו באדם דברי תורה יפרנסם לאחרין. כדי שתרבה חכמתו בידו. ומוסיפין לו עליה. כל חעושה כן אינו נמנע מטובה העתידה לבוא עליהן לישראל לימות המשיח. עליו הוא אומר. ושם דרך אראנו בישע אלהים (תהלים נ' כ"ט). דרך. זו תורה. שנאמר בכל הדרך אשר צוה ה' אתכם תלכו (דברים ה' ל').¹⁵ ישע. אין ישע אלא ימות המשיח. שנאמר קרוב צדקי יצא ישעי [וגו'] (ישעיה נ"א ה'). אבל יש בו באדם דברי תורה ואין מפרנסה לאחרים. לסוף שחכמתו מתמעטת בידו ואין מוסיפין לו עליה. עליו הוא אומר. מונע בר יקבוהו לאום (משלי י"א כ"ו):¹⁶

ועניים מרודים תביא בית. כאי זה צד. יש בו באדם דברי תורה ויסורין באין עליו. לבו מתמרמר עליו. כאי זה צד יעשה. יצדיק עליו את הדין. היה רעב יאמר. כך וכך כתוב בתורה ברעב. היה צמא יאמר. כך וכך כתוב בתורה בצמא. היה עומד ערום יאמר. כך וכך כתוב בתורה בערום. אין לו מזונות שיאכל יאמר. כך וכך כתוב בתורה בחוסר כל (דברים כ"ח מ"ח). (השונוא) חי וקיים על פני האדמה. יאמר הכתוב. עד האבידו אותך (שם נ"א).¹⁷ חי וקיים בעולם. ברוך המקום ברוך הוא שנתן לי חיים בעולם.¹⁸ וכן דוד אמר. (אם למלא) אלמלא דברי תורה מרצין אותו בשעה שייסורין באין עליו. כבר עקרתי עצמי מן העולם. שנאמר לולא תורתך שעשועי וגו' (תהלים קי"ט צ"ב):

ברוך המקום ברוך הוא שבחר בחכמים ובתלמידיהם ובתלמידי תלמידיהן ויקיים עליהם. במדה שאדם מודד בה מודדין לו. שכשם שיושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בכל מקום פנוי להם. וקורין לשם שמים ושונין לשם שמים ויראה בלבבן ומחקקין דברי תורה על פיהם ומקיימין עליהן. כי קרוב אליך הדבר וגו' (דברים ל' י"ד).¹⁹ אשרי אדם שיש בו תורה ויושב וקורא ושונה במקום צנוע במקום סתר. אצל מי מלינין אותו. הוי אומר אצל הקב"ה. שנאמר יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן (תהלים צ"א א'). כשם שישראל משימין עצמן יחידים בעולם הזה ואין עמהן זר.²⁰ שנאמר

¹² במקרא ומבשרך: ¹³ בד"ו אלא לאחר שהוציאוהו ממעי אמו ואחר נותן לו מזונות עד שיגיע ליישוב נזדמנו וכו' ואחד דספינה נקטע וחסר. ועכ"פ הסגנון אינו ברור לפי שמעורבבין בו המשל והנמשל: ¹⁴ במקרא כתוב אדני ה': ¹⁵ במקרא כתוב ה' אלהיכם: ¹⁶ בד"ו שבנושים קלים: ¹⁷ כנ"ל להגיה וברד"ו הדברים מקוטעין: ¹⁸ כל' בכל הצרות והרעות הוא חי וקיים בעולם לא יהיה קץ בחיים אלא יאמר ברוך המקום וכו': ¹⁹ לישראל קטועה היא כל' כך מודד להם וע"כ אמר אשרי אדם וכו': ²⁰ כל' כך הם תלמידי חכמים בתוך בני ישראל. וע"ז מביא המקרא מושיב יחידים ביתה על ישראל. מוציא אסירים על תלמידי חכמים:

מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (שם ס"ח). אין אסירים אלא תלמידי חכמים שמוסרין עצמן למקרא ולמשנה למדרש הלכות ואגדות: לאמר לאסורים צאו (שעה מ"ט).²¹ אילו עמי הארץ שיש בהן דרך ארץ ושאר מצוות ומרחיקין עצמן מן עבירה ומן גזל: לאשר בחשך הגלו (שם). אילו תלמידי חכמים שהן דרין במקום שאין ראוי להם: לא גילגל הקב"ה והוציא את ישראל ממצרים.²² אלא בשביל שרה רבקה רחל ולאח. בשכר שתפסה שרה את הגר והעלתה למטתו של אברהם. בשכר שאמרו לה לרבקה. התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך (בראשית כ"ד נ"ה). נתנה בשחונה על אביה שבשמים. בשכר שתפסה רחל את בלהה והעלתה למטתו של יעקב. בשכר שתפסה לאה את זלפה והעלתה למטתו של יעקב. גילגל הקב"ה והוציא את ישראל ממצרים. בשביל מעשה שרה ורבקה ורחל ולאח. לכך נאמר אלהים מושיב יחידים ביתה וגו':

כי תראה ערום וכיסיתו. כאי זה צד. אם ראיתו אחד ממי שאין בו תורה. הנניסוהו בביתך ולמדיהו קריית שמע ותפילה. ולמדיהו פסוק אחד או הלכה אחת. וזויהו במצוות. לפי שאין ערום בישראל אלא מי שאין בו דברי תורה. ודומה למי שעומד ערום. וכן אתה מוצא בכנסת הגדולה.²³ שנאמר רבבה כצמח השדה וגו' (יהזקאל ט"ו ו'). אל תיקרי בעדי עדיים. אלא בתיקוני תיקונים. ערום את מן המצוות. ואין כך אלא שתי מצוות. אחת דם פסח ואחת דם מילה. שנאמר ואעבור עליך ואראך וגו' (שם ה'). יכול שאמר לה בדמך חיי לעולם. ת"ל ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים.²⁴ בשעה שאמרתי לאברהם אביכם. לך לך מארצך וממולדתך (וגו') (בראשית כ"ב א'). שמע דברי מיד. לכך נאמר הנה עתך עת דודים: דבר אחר והנה עתך עת דודים. בשעה שאמרתי לאברהם אביכם. מול את בשרך בחרב. שמע דברי מיד. לכך נאמר הנה עתך עת דודים: ד"א הנה עתך עת דודים. בשעה שאמרתי לאברהם אביכם העלה את בנך לגבי מזבח ושמע לעצה מיד. לכך נאמר הנה עתך עת דודים: ד"א בשעה שאמר יצחק לאביו. אבא כפתני יפה. ותנני על גבי מערכה. שמא אבעט בד ואכך ונמצאתי מתחייב שתי מיתות לשמים. והוא היה בחור ועומד בכחו. בן שלשים ושבע שנה היה. לכך נאמר הנה עתך עת דודים:²⁵ ד"א בשעה שמצאתי את יעקב אביכם שמורה [על האמת ודובר אמת בלבבו].²⁶ שנאמר וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם (בראשית ל"ה ט'). לכך נאמר הנה עתך עת דודים: ד"א בשעה שמצאתי שנים עשר שבטים שעשו רצון יעקב אביהם. שנאמר כענבים במדבר מצאתי ישראל (יהושע ט' ו'). אל תיקרי ישראל. אלא איש

²¹ זה המקרא דרש כאן דרך אנב: ²² סיים בזה את דבריו במדה שאדם מורד וכו'. והוא כענין דבר אחר אל המקרא מושיב יחידים וגו': ²³ תחלת כנה"ג היתה בימי יהזקאל שזקני ישראל בגולה נתכנסו אליו כמפורש ביהזקאל כ' ובד"ו בכנסת נביאים והיא מיד איזה מנהיג טועה ועיי' ב"ב ט"ו ע"א: ²⁴ עיי' מכולתא בא פ"ה: ²⁵ כל' למעלות ומדות של הדודים. וחזור ופורט אי אלו הם הדודים: ²⁶ עיי' בפסי' רבתי פ"י מ' בחדש השביעי במ"ע אות ע"ב ועיי' לקמן אליהו זוטא פ"ב: ²⁷ שאמר ואעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי. וכשנצטוו על זה לא נאמר לו רק ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בדרך מפני עשו אחיך והיה יכול לומר לאל הנראה אלי בברתי מפני עשו אחי. אלא שהיה מורה על האמת ודבר אמת בלבבו שאף משה ואילך היה ה' עמו בדרך אשר הלך וזכה שנראה אליו אלהים עוד בבואו מפדן ארם:

ראה אל. שכל מעשיו מכוונים לפניו. לכך נאמר הנה עתך עת דודים: ואפרוש כנפי עליך (יהוה אל שם). זו תורה: ואכסה ערותך (שם). זו מלכות שמים: ואשבע לך (שם). זו ישיבת ארבעים שנה במדבר: ואבוא בברית אותך נאם ה' אלהים ותהיי לי (שם). זו ישיבתו שנייה במשכן:²⁸

מבשרך לא תתעלם (ישעיה שם). כך אמר לו הקב"ה לאדם זה. בני. ימים שנתתיך על פני האדמה. עשה מעשים טובים ותלמוד תורה. (והחוק) [והרחק] עצמך מן העבירה ומדבר מכווער. לכך נאמר ומבשרך לא תתעלם: דבר אחר. מי שיש לו תלמיד חכם בשכונתו. ויודע בו שקורא לשם שמים ושונה לשם שמים. וזנו מכלכלו ומפרנסו. נמצא מקיים אותו תלמיד ואת אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו ואת כל הקרובין עמו במשפחה. לכך נאמר ומבשרך לא תתעלם:²⁹ דבר אחר נשא אדם אשה ומצא בה דבר וגירשה. לבסוף נתענית. יפרנסנה כמה שיכול. לכך נאמר מבשרך לא תתעלם:³⁰

דבר אחר. יסתכל אדם בעצמו וידע שלאחר שעה מיתה. וישא עיניו לשמים ויאמר. מי ברא את אילוי. חמה ולבנה כוכבים ומזלות וארבע רוחות שמים וכל מעשה בראשית כולם. שמשכימים ומעריבים לעשות רצון בוראם. כך תשכים (והשחר) [ותעריב] בדברי תורה לעשות רצונו בתורתו בכל יום תמיד.³¹ ותהא דומה לחמה שמאירה לרבים. וללבנה שמאירה לרבים. שנאמר אז יבקע כשחר אורך (שם ח'). קלה (שבה) [שכך] כחמורה שבחבירך:³² וארוכתך מהרה תצמח (שם). כשם שאם עשית לי רצוני בתורתי בכל יום תמיד. כך אני אתן לך פתחון פה בתורה ברורה. שאין כל ברייה יכולה לסתור אחריהם. אם ראיתה עצמך בתורה ברורה שאין כל אדם יכול לסתור אחריהם. מיד עצמותך מזורזין במצוות. שנאמר ונחקך ה' תמיד והשביע בצחצחות וגו' (שם י"א). ותהיה דומה למעיין שמושך מן הגינה ומשקה תאנים וענבים וכל מיני מגדים כולם. שנאמר והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכובו מימיו (שם). כשם שענגנת את אביך ואת אמך לעת זקנתך כך תתענג על מי שאמר והיה העולם. שנאמר אז תתענג על ה' והרכבתך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר (שם י"ד):³³

סליק פירקא.

מתוך האהבה כיצד.¹ כשם שהקב"ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים אוהב את ישראל בכל מקומות מושבותיהם. אוהב תלמידי חכמים ביותר. שנאמר אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו

²⁸ בד"ו בכל זה איזה שיונים ושיבושים קלים. ועיי' לקמן באלוהו זוטא פ"ב: ²⁹ יפה העיד בעל זקוקן דנורא דת"ח שמת הכל קרוביו: ³⁰ עיי' ויקרא רבה פל"ד ושם מדרשו כולא קראי: ³¹ עיי' לעיל פ"ח: ³² בד"ו קלה שכך כחמורה שכך. בדברי תורה איירי שתתא מאיר לרבים. ודברים שכך קלים יהיו מאירים כדברים חמורים שבחבירך. ולנוסחת הד"ו שיהיו כך שונים הקלים כחמורים: ³³ בד"ו איזה שיבושים קלים.

מאיר עין פרק (כ"ח) כ"ו.

¹ לעיל בפכ"ה אמר במה קונה אדם אביו שבשמים וכו' ופורט שם מתוך אהבת ואהבה וכו'. ועל זה קמהרר לבאר ענין האהבה שהיא יסוד התורה שצוותה ואהבת את ה' אלהיך וגו' ואהבת לרעך כמוך:

וגו' ואת עשו שנאתי (מלאכי א' ב' ונ'). כך יהא אדם אוהב את ישראל בכל מקומות מושבותיהם. ואוהב את תלמידי חכמים ביותר. שנאמר לא מרובכם מכל העמים וגו' כי מאהבת ה' וגו' (דברים י' ד' ויח'). אהבת אדם למקום מנין? אלא אהבה חמורה מן התורה ומלכות שמים בצדה. אהבה. שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (וגו'). (שם י' ד'). מיכן אמרו. הקורא קריית שמע ומשמיע קולו לאזניו הרי זה משתבח. כל המתפלל ומשמיע קולו לאזניו הרי זה מעיד עדות שקר. ויש אומרים מחוסר אמנה.²

דבר אחר ואהבת את ה' אלהיך (שם ה'). שאתה מאהב על הבריות שם שמים. שתהא יודע משאך ומתנך והוליכך בשוק ועסקך עם בני אדם. ובזמן (שאם) [שאדם] יודע משאו ומתנו והוליכו בשוק ועסקו עם בני אדם וקורא ושונה. בני אדם הרואים אותו אומרים. אשרי פלוני שלמד תורה. אוי לו לאבא שלא לימדני תורה. פלוני למד תורה. ראו כמה נאים מעשיו. כמה יפין דרכיו. העבודה. נלמד תורה ונלמד את בנינו תורה. ונמצא מתקדש שם שמים על ידיו. בזמן שאין אדם יודע משאו ומתנו והוליכו בשוק ועסקו עם בני אדם וקורא ושונה. בני אדם שרואין אותו אומרים. אוי לו לפלוני שלמד תורה. אשרי (אבה) [אבא] שלא לימדני תורה. פלוני שלמד תורה. ראו כמה רעים מעשיו. כמה מקולקלין דרכיו. העבודה. לא נלמד תורה לא נלמד את בנינו תורה. ונמצא שם שמים מתחלל על ידיו.³ לא נתנה תורה על מנת כן אלא לקדש שמו הגדול. שנאמר ויאמר עבדי אתה ישראל וגו' (ישעיה מ"ט ג'). מיכן אמרו. ירחיק אדם עצמו מן הגזל מן ישראל ומן הגני. ואפילו מכל אדם שבשוק. שהגונב לגוי לסוף שהוא גונב לישראל. והגזל לגוי לסוף שהוא גזל לישראל. נשבע לגוי לסוף שהוא נשבע לישראל. מכחש לגוי לסוף מכחש על ישראל. שופך דמים לגוי לסוף שהוא שופך דמים לישראל. ולא נתנה תורה על מנת כן אלא כדי לקדש שמו הגדול. ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים וגו' (ישעיה ס"ו י"ט). מהו אומר בסוף העניין. והגידו את כבודי בגוים (שם):⁴

מה בין אהבה ליראה. משלו משל. למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שצריך לצאת למדינת הים. (כיקש למסור את בנו ביד אפטרופוס הרשע. אמרו לפניו אוהביו ומשרתיו. אדוני המלך אל תמסור את בנך לידי אפטרופוס הרשע. עבר המלך על דברי אוהביו ומשרתיו ומסר את בנו לידי אפטרופוס הרשע).⁵ והיו לו שני עבדים. אחד אוהב את המלך וירא ממנו. אחד רוא ממנו ואינו אוהבו. האוהב את המלך וירא ממנו עמד ונשע גנות ופרדסים וכל מיני מגדים כולם. והירא לא עשה כלום עד שבאת לו איגרת ביד שליח. לימים בא

² עיין ברכות ט"ו ע"א ושם ע"ב שצריך לדקדק באותיותיה ול"א ע"א שאסור להגביה קולו בתפלתו וכ"ה ע"ב המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקבני אמנה המגביה קולו בתפלתו ה"ז מנביאי השקר. ולעדות שקר לא מצאנו דוגמא: ³ ביומא פ"ו ע"א הביא אביו ברייתא דאיתניא לה הכי בסגנון אחר קצת: ⁴ חדא ועוד קאמר חדא שהתורה נתנה לקדש את שמו הגדול. ועוד שסופו נפש רשע אותה רע ויעשה כן גם בישראל. ובתוספתא דב"ק פ"ו חמור גזל הגוי מגזל ישראל מפני חלול השם. ועיי' במכילתא משפטים פ"ד בד"ה וכו' ויוד. והובא בילקוט ואתהנן בקיטוע רישא אמקרא ואהבת וגו' ומשובש קצת. בד"ו הדברים משובשים ומקוטעים: ⁵ כל זה אין לו כאן שום ענין אלא נשתרבה לכאן מולחלן פ"ל שר' יוסי הגלילי המשיך את המשל הזה כענינו. ובילקוט שם מה בין אהבה ליראה משלו משל לה"ד למלך שהיו לו שני עבדים א' אוהב וכו' בשינוי סגנון קצת והוא הנוסחא הנכונה:

המלך. כיון שנכנס לתוך ביתו וראה תאנים וענבים וכל מיני מגדים כולם. סדר לפניו כנגד דעתו של אוהב. כיון שנכנס אוהב לפני המלך וראה כל מיני מגדים כולם נתקדרה דעתו כנגד שמחתו של מלך. והירא לא עשה כלום. כיון שנכנס המלך לתוך ביתו וראה כל מיני חרבות כולם.⁶ סדר לפניו כל מיני חרבות כולם. נזדעזע דעתו כנגד עצבו של מלך. שנאמר טרף נתן ליריאי (תהלים ק"א ה'). זו מדת הדין.⁷ יזכור לעולם בריתו (שם). זה עולם הבא ותורה עמו. זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה' (שם ד.). זה עולם הזה ותורה עמו.⁸ זכר לעולם בריתו ויזכור לעולם בריתו זה שכרו של ירא.⁹ שכרו של אוהב מנין. ת"ל לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' (שמות כ"ג ע"ו).¹⁰ הא למדתה ששכר האוהב שני חלקים ושכר הירא חלק אחד. לפיכך לא זכו אומות העולם שיאכלו אלא עולם הזה בלבד. אבל ישראל זכו שיאכלו שני עולמים. העוה"ז והעולם הבא.¹¹

שני חכמים במשנה. המחלל את הקדשים כו' (והמפר בריתו של אברהם אבינו ע"ה והמגלה פנים בתורה) אין לו חלק לעולם הבא (אבות פ"ג מ"א). אני כפרתן [של ישראל] בכל מקומות מושבותיהן. ואף [שאין] מליץ ואין קורין ואין שונים ואין נכנסין לברית אלא באהבת אביהם שבשמים. לפיכך אמר הקב"ה. אפילו יעמדו אומות העולם ויתנו כספם וזהבם וכל מחמדיהם הטובים ויאמרו. תנו לנו כתר בית אהרן. כתר בית דוד. איני נותן להם אפילו דבר אחד מביזתה של תורה. שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (ש"ה י"ז). באותה שעה אמר הקב"ה. אפילו יעמדו אומות העולם ויבנו לי בית המקדש יתיר מכם ויאמרו. תן לנו כתר בית אהרן וכתר בית דוד. איני נותן להם אפילו דבר אחד מביזתה של תורה. לכך נאמר מים רבים וגו'.¹²

שני חכמים במשנה. כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר (בבבליה אהבה (שם פ"ה מט"ו). וא"ז היא אהבה שהיא תלויה בדבר. כגון אהבת בלעם בן בעור ובלק בן צפור מלך מואב. ושאונה תלויה בדבר אינה בבבליה לעולם (שם). כגון אהבת אברהם יצחק ויעקב להן ולבניהן ולבני בניהן עד סוף כל הדורות: כיון שבא נח לעולם אמר לו הקב"ה לשם. שם. אילו היתה תורתך בעשרה דורות הראשונים תאמר כבר (והרחבתי) [התרחבתי] את עולמי מפניהם. עכשיו (שנביאה) [שא נבואה] על כל אומות העולם. מה אם יקבלו תורתך

⁶ שנחברו מרוב הזמן ומעת כוא האגרת לא הספיקה השעה לכנות ולנטוע. וכעין זה הביטל הס' המשלים בשבת קנ"ב ע"ב וקנ"ג ע"א: ⁷ כדדריש ריב"ל בב"ר פ"מ והובא בילקוט תהלים שם. מיוסף נתן ליראיו בעוה"ז ויהי רעב בארץ ויורד אברהם מצרימה אבל לע"ל יזכור לעולם בריתו. ואולי אינו רחוק לפרשו ע"ד שכתב התו"ט ברכות פ"ז מ"ג שממדת הדין הוא לכלכל את בראיו ולכך תקנו נברך לאלהינו מדה"ד אבל התורה לא ניתנה אלא בחסד ולא עשה כן לכל גוי וע"כ תקנו ברכו את ה' מדה"ד. אבל בילקוט שם ג' טרף נתן ליריאי זה העוה"ז הא למדת ששכר האוהב זכו וכל השאר קוטע: ⁸ שמלות לעולם בריתו נמשכו ג"כ אמקרא שפניו זכר עשה לנפלאותיו לעולם בריתו חנון ורחום ה'. ולכך סרס את הכתובים והעולמות: ⁹ שנאמר ליראיו: ¹⁰ ועושה הס' לאלפים לאוהבי וגו': ¹¹ יפה העיר בעל ישועות יעקב על סוטה ל"א ע"א. ובספרי: ואתחנן פ"י ל"ב ואהבת את ה' אלהיך עשה מאהבה הפריש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה מאהבה שכרו כפול ומכופל וכו' עיי"ש: ¹² הגהתי צפ"י תד"ו ובסוף מן באותה שעה קטוע שם. ובילקוט ואתחנן שם שינה הסגנון וקטע רישא וגו' וז"ה מים רבים לא יוכלו וגו' בית ישראל אני כפרתן וכו' שאין מליץ וכו' וכולא בנוסחא אהרת וסגנון אחר עיי"ש:

עליהן. שם נתנבא ארבע מאות שנה על כל אומות העולם ולא קיבלו ממנו. מיכן ואילך אליפו התימני וצופר הנעמתי ובלדד השוחי ואליהוא בן ברכאל הבזי ואיוב מארץ עזי. בלעם בן בעור האחרון שבכולם:¹³ לא הניח הקב"ה דבר בעולם שלא גלאו לבלעם. מפני מה. מפני שעתידין כל אומות העולם לומר לפניו. רבונו של עולם. אילו נתתה לנו נביא כמשה. היינו מקבלים (תורת) [תורתך]. לפיכך נתן להם הקב"ה בלעם בן בעור שהיה מעולה בחכמתו יותר ממשה: משה יתר דבר אחד. בבלעם חסר דבר אחד. כמו שהוא אומר. ויקרא אל משה ויקרא א"י. בבלעם מהו אומר. ויקר אלהים אל בלעם וגו' (במדבר כ"ג). במשה הוא אומר. ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה' ל"ה). בבלעם הוא אומר. נופל וגלוי עינים (במדבר כ"ד ד'). במשה הוא אומר. ויודע דעת עליון (במדבר שם ט"ו):¹⁴ עמי. לא בא בלעם בן בעור אצל בלק בן צפור מלך מואב אלא כדי לקלל את ישראל. מנין. תדע לך שכן. צא למד מדברים הראשונים. ששיגר לו בלק לבלעם שלוחים. שנאמר וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וגו'. ועתה לכה נא ארה לי וגו' (שם כ"ב ה' י'). [היה לו לומר לשלוחים שלא ילך]. והוא לא עשה כן. אלא היה שמח שמחה גדולה ואין שינה באה עליו.¹⁵ שנאמר ויבא אלהים אל בלעם לילה וגו' (שם כ'). היה לו לומר לפניו. רבון העולמים לא איש אתה שתכזב. ולא בן אדם אתה (שתגלה) [שתכלה] מעשה ידיך. הללו חביבין בני חביבין. בני אברהם יצחק ויעקב שעשו רצונך. והוא לא עשה כן. אלא שמח שמחה גדולה והשכים ללכת מיד. שנאמר וישכם בלעם בבקר ויחבש וגו'.¹⁶ ויחר אף אלהים כי הולך הוא וגו' (שם כ"א ו"ב). אמר הקב"ה. ראו זה שיועד בי שאני מכיר בלב כל אחד ואחד. עכשיו הלך לקלל את ישראל. לכך נאמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא: כיון שבא בלעם אצל בלק היה לו לומר. מה לך באותן הדברים שתמצא בהן מכות גדולות ותלך ותאבד מן העולם. והוא לא עשה כן. אלא אמר לו. שם נתנבא ארבע מאות שנה על כל אומות העולם ולא קיבלו ממנו. מיכן ואילך אליפו התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבזי ואיוב מארץ עזי ואני אחרון שבכולם. אומר לך. מה עשה אביהם של אילו. עמד ובנה מזבח ומקריב עליו שלשה פעמים בכל שנה ושנה (בעשרים ואחד) [כ"א שור. כ"א איל. אבל אתה. אומר [לך]. בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים וגו' (שם כ"ג א'). באותה שעה היה הקב"ה יושב ושוחק עליו. שנאמר האתן

¹³ עיין לעיל פ"ב ופכ"ד. בד"ו משובש. והובא בילקוט בלק. כיון שבא נח וכו' שם באו י' דורות הראשונים וההרבתי את עולמי מפניהם מה הועילי בעולמי עכשיו שא נבואה והתנבא אם יקבלו תורתו עליהם שם נתנבא וכו': ¹⁴ עיין בסוף ספרי ובמ"ע שם אות ס"ג וברכה ריש פ' בלק ובויקרא פ"א. ובילקוט בשינוי סגנון. וה"נ נתן להם בלעם בן בעור שישמענו לו בחכמתו ויתר ממשה. במשה יתר אות אתה בבלעם חסר אות אחת. במשה חסר דבר אחד בבלעם יתר דבר אחד. במשה כתיב ויקרא וכו' במשה כתיב תודיעני וגו' (והא דפה עמד עמדי ל"ג) בבלעם כתיב ויודע דעת עליון כיון ששלח לו בלק לכה נא ארה לי באותה שעה היה שמח וכו'. וכל השאר קיטע ועיי' לקמן באלוהו זוטא ספ"י. ובמדבר רבה סוף נשא גרים לה תני ולא קם נביא וגו' והרכיב שם הדברים עם הספרי: ¹⁵ הגהתי עפ"י הכרח הענין. והילקוט שינה וקיטע וכד"ו משובש לגמרי: ¹⁶ במקרא כתוב ויקם בלעם. בילקוט ג' ולא בן אדם אתה שתג עיל מעשה ידיך וכו' שמח שמחה גדולה אמר לבלק אביהן של אילו וכו'. וכל השאר קיטע וכד"ו מקוטע ומשובש: ¹⁷ בד"ו משובש והגהתי עפ"י הילקוט. ושאברהם בנה מזבח מפורש בתורה. ושהקריב ג' פ' בשנה היינו בתג האביב ותג הקציר ותג האסיף. שכבר היו נהוגים בימי האבות. ופשטיה דקראי ב' משפטים הכי

בכורי פשעי וגו' (מיכה ו' יז). עמי זכור נא מה יעץ וגו' (שם ה'). אם תאמר.¹⁸ כך היא גדולתו של הקב"ה שאם מבקש אכילה ושתייה (אין מי שיכול לעמוד לפניו). שנאמר את הכבש אחד תעשה בבקר (במדרב כ"ה ד'). וכי יש רעבון [לפניו] והלא כבר נאמר. אם ארעב לא אומר לך וגו' (תהלים נ' יב). ידעתי כל עוף הרים וגו' (שם י"א). האוכל בשר אכירים וגו' (שם י"ג).¹⁹ אם כן למה תיקן הקב"ה שני כבשים אחד בשחרית ואחד בערבית. כדי שיתנו זכרונם וזכרון אבותם לפניו?²⁰

כך אמר להם הקב"ה לישראל. בניי. כלום חיסרתי לכם. מה אני מבקש מכם. הא איני מבקש אלא כדי שתהיו אוהבין זה את זה. ותהיו מכבדין זה את זה. ותהיו יריאין זה מזה. ולא ימצא בכם לא עבירה ולא גזל ולא דבר מכוער. אלא שלא תבואו לידי פסול לעולם. שנאמר הגיד לך אדם מה טוב וגו' (מיכה ו' ח). אל תיקרי הצנע לכת עם אלהיך (שם)²¹ אלא הצנע לכת ועמך אלהיך. כל זמן שאתה עמו בצניעה. הוא יהיה עמך בצניעה. לכן נאמר הצנע לכת עם אלהיך:

סליק פירקא.

הרי הוא אומר. אל תראוני שאני שחרהררת (שה"ש א' י). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. רבונו של עולם לא חטא בי כל ברירה אלא מתוכי. תדע לך שכן. שאין האילן נעקר אלא בבן מינו.¹ אין הבשר מבאיש אלא מתוכו.² היה ר' ישמעאל (אומר) מושלו משל. למה הדבר דומה. לבת מלך שכעסו אחיה עליה והוציאוה השדה ללקט שבילים. אחזתה חמה והשחירו פניה כקדירה. והיו חברותיה משחקות עליה ואומרות. זו היא בת מלך שאתם אומרים עליה. נאה ומשובחת היא. אמרה להן. אחיי כעסו עליי והוציאוני השדה ללקט שבולים. אחזתני חמה והשחירו פני כקדירה. רבון העולמים. מי גרם לי שאבוא לידי מדה זו. בני אומה שלי גרמו לו. שנאמר בני אמי נחרו בי (שם). אל תיקרי בני אמי אלא בני אומתי:³

מתוך הרחמים. כאיזה צד.⁴ כשם שהקב"ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים רחמן על ישראל בכל מקומות מושבותיהן. רחמן על עניים ועל אביונים ועל דלים ורשין. על יתומים בזמנן ועל אלמנות בכל מקום. כך יהא אדם רחמן על ישראל בכל מקומות מושבותיהן. רחמן על

משמע. ומספר הקרבנות נודע בהקש מס' איוב שנ' ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים וגו' (מ"ב ח') וא"כ מספר קרבנות אביהן בכל שנה כ"א שור וכ"א איל. ובקרבנה אחת שבעה שבעה. ובלק יקריב כמו כן על שבעה מזבחות. ועיי' ברש"י שם בפ' את שבעת המזבחות. שהביא אגדה אחרת. וברכה שם ג"ב אגדה אחרת. ושלש הגזרות כדבר: ¹ כל זה קטע בילקוט. והמשך המאמר אם תאמר. א"כ למה תיקן הקב"ה. ומאמר כך הוא גדולתו וכו' הוא מאמר מוסגר ליסוד התמיה: ² עיי' פסיקתא רבתי סי' מ"ז ובתוספתא פ' שור או כשב: ³ עיי' לעיל פ"ו: ⁴ במקרא כתוב והצנע.

מאיר עין פרק (כ"ט) כ"ז.

¹ עיי' ב"ר ספ"ה: ² עיי' סנהדרין ל"ט ע"ב: ³ כד"ו משושש קצת. עיי' בשה"ש רבה ובאגדה שה"ש הוצאת החכם מוהר"ז שעכטער: ⁴ חזר לסוף פכ"ו שילך אדם בדרכי שמים שהם ד' מדות רחום חנון ארך אפים ורב חסד וכוללן כאן בשמים:

עניים ועל אביונים ועל דלים ורשעים. על יתומים בזמן ועל אלמנות בכל מקום. כדי שלא תהא אשתו אלמנה ובניו יתומים. שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה וגו' וחרה אפי' וחרגתי וגו' (שמות כ"ב כ"א עד כ"ג). מיכן אמרו. יעשה אדם תורתו בשמחה ותחשב לו לצדקה. יפריש אדם תרומתו בשמחה ותחשב לו לצדקה. יתן אדם מעשרותיו בשמחה ותחשב לו לצדקה. שנאמר כי אמרתי עולם חסד יבנה (תהלים ק"ט ג). אין העולם מתגדל אלא בצדקה. שנאמר בצדקה תכונני וגו' (ישעיה נ"ד י"ד). ועליה אמר דוד. אנא ה' מלטה נפשי וגו' (תהלים קט"ו ד' וד'). ואומר כי אל רחום ה' אלהיך (דברים ד' ל"א):⁵

שאל משה הצדיק מלפני הקב"ה אמר לפניו. רבון כל העולמים. במה אתה דן כל באי העולם וכל מעשה ידיך שבראת בעולם. אמר לו. באריכות אפים. אמר לו. והלא אוכלין ושותין ושמהין ומבעטין מתוך הטובה. שתק הקב"ה ולא אמר לו דבר. עד שבא דבר גדול לישראל על ידי מרגלים. אמר לו הקב"ה. עד אנה ינאצוני העם הזה וגו' אכנו בדבר ואוריחנו וגו' (במדבר י"ד י"א וי"ב). אמר משה לפני הקב"ה. רבנו של עולם. ושמעו מצרים וגו' ואמרו אל יושב הארץ הזאת וגו' מבלתי יכולת ה' וגו' (שם י"ג עד ט"ו). א"ל הקב"ה. משה. נזקקתה לדברים הראשונים שאמרתה לי מתחלה. אמר לפניו. נזקקתי. עתה יגדל נא כח ה' וגו' ה' ארך אפים וגו' סלח נא לעון וגו'. ויאמר ה' סלחתי כדברך (שם י"ז עד כ"א).⁶ אעפ"י שסלח עדיין גזירה במקומה. מיכן אמרו. כל המכיר בדברי תורה ומעביר עליהן הרי זה רשע גמור. היה להן לישראל שיאמרו לנשיאים. אין אנו שומעין לכם. ממצרים העלנו בשלום. כל בכוריהם הרג ואנו בשלום. כספם וזהבם וכל מחמדיהם הטובים נתן לנו ואנו בשלום. הן לא עשו כן. אלא כיון שעלו מן הים היו לוחצים את משה בדברים. ואומרים לו. נשלחה אנשים לפנינו וגו' (דברים א' כ"ב). היה משה מתיירא מפני הקב"ה. היה מתיירא שמא אין רצונו באותן הדברים. והרי אני הולך עמהן בעצמי. שנאמר וה' הולך לפניהם יומם וגו' (שמות י"ג כ"א). אילמלי כתוב אי אפשר לאמרו:⁷ ותקרבו אלי כולכם וגו' (דברים שם). ותאמרו. כולכם ולא מקצתכם. כולכם בין גדולים ובין קטנים.⁸ ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו וגו'. באותה שעה אמר הקב"ה למשה. משה. שלח לך אנשים (במדבר י"ג כ"א). שלח לך. מדעתך ולא מדעתי. שלח לך. אתם צריכין שליחות ואין אני צריך. אתם צריכין לרגל ואין אני צריך לרגל:⁹ ויתורו את ארץ כנען (שם). שיגר מהן עשרה נשיאים ויהושע וכלב עמהן. אמר להן. אל תכנסו גנבים. אם אומרים לכם. על מה באתם עלינו. אמרו להם. על חמש תאנים ועל חמשה רמונים ועל אשכול ענבים אחד. אם אומרים לכם. שמא להכרית אילנות של עבודה זרה ולקוץ את אשירה באתם עלינו. אמרו להם. לא. נכנסו כשלושים ויצאו כאמורין:¹⁰ הגיעו לחברון נטלו משם תאנים חמש רימונים חמש אשכול

⁵ יתומים בזמן. כל זמן שלא נתגדלו. אלמות בכ"מ אפי' עשירה: ⁶ במקרא כתוב ועתה: ⁷ כל' שמא יאמר הקב"ה והרי אני וכו'. ועיי' לעיל פ"ב כ"ב שנטל פנס וכו': ⁸ בד"ו קטועה וחסר: ⁹ עיי' ברבא שם: ¹⁰ בד"ו איזה שיבושים. וחובא בילקוט פ' שלח. ומלת כאמורין גם בד"ו. ואם נוסחא עקדית היא צדיק לפרשה שיצאו כאמוריים. וישובי הארץ טעונים בפירות להביאן חוץ לארץ. ובילקוט טעון מוגנה ויצאו כאמוריים. ואולי היתה לפנינו הנוסחא כאמורין דהיינו סחורי תבואה ופירות וגשתבש. אחרי כתבי זאת בדת' ומצאתי בילקוט רפוס וויניציא שכתוב באמת כאמורין:

אחד של ענבים. שמעו בהן ששי ותלמי ויצאו לקראתן. צווח בהן ששי צווחה אחת ונפלו כולן על פניהם ארצה. והתחילו מנפחין להן בפניהן משפפין להן באפן. כך היו מנפחין להן כך היו משפפין להן באפן עד שנתישבה דעתן עליהן.¹¹ כיון שנתישבה דעתן אמרו להן. שמא להכרית אילנות של עבודה זרה ולקוין את האשירה באתם עלינו. אמרו להן. לאו. (נכנס) [יצאו] בשלום ולא הרגום.¹² שכרן ששיגרום בשלום ולא הרגום שייר מהן הקב"ה מן הכנענים עד (כלות) [גלות] בית אחרון. [ואין צריך לומר] [ויש אומרים] עד אותה שעה. ואין צריך לומר לגבעונים (שם):¹³ כיון ששמע משה שבאו מרגלים. נכנס וישב בבית מדרש גדול שלו. וכל ישראל יושבין לפניו. שנים עשר מיל לצפון. שנים עשר מיל לדרום. שנים עשר מיל למזרח. שנים עשר מיל למערב. עמד (כלב) על רגליו ואמר להן. שמעו כל ישראל [את קולו] שנים עשר מיל: כיון שבאו מרגלים פינו להן מקום וישבו ביניהן. אמרו להן. מפני מה אתם יושבין. אמרו מה שבידכם. [אחר כך אמרו] הארץ אשר עברנו בה וגו' וגם ראינו את הנפילים וגו' (שם כ"ב ויכ'): ותשא כל העדה וגו' (שם י"ד א').¹⁴ ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים. בשביל אותה בכייה של חנם שבכו ישראל נקבע להן בכייה לדורות.¹⁵ וכל אותן (שמונים ושלשה) [שמונה ושלשים] שנה: מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ שלא היתה בדעתו של הקב"ה להמית עשרה נשיאי ישראל. אלא שרץ משה ואהרן ונמשכו תחת ענני כבוד. שנאמר ויפל משה ואהרן על פניהם [וגו'] ויהושע בן נון וכלב בן יפנה וגו' ויאמרו אל כל עדת בני וגו' אם חפץ בנו וגו' אך בה' אל תמרדו וגו' (שם ה' עד ט'). התחילו מרגמין אותן באבנים. שנאמר ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים (שם י').¹⁶ בוא וראה. מה עשו ומה הוציאו בשפותותיהם. הננו ועלינו אל המקום וגו' (שם מ'). כי העמלקי והכנעני שם (שם מ"ט):¹⁷ חדרו וישבו באבל. שנאמר ויתאבלו העם מאד (שם ל"ט).¹⁸ מיכן אמרו. כל המנודה יום אחד מלמטה אעפ"י שהתירו לו אין לו התיר מלמעלה עד שלשה ימים. כל המנודה שלשה ימים מלמטה אף על פי שהתירו

¹¹ בילקוט בסגנון קטוע וגו' ומנשבין באפם: ¹² בילקוט אמרו להם על מה באתם (עליהם) [עלינו] והלא כל העולם כולו של אלהים הוא ולמי שהוא רוצה נותנו שיגרום בשלום וכו'. והגהתי לפי הענין: ¹³ הגהתי עפ"י הילקוט ויש ליתא ואצ"ל לגבעונים. וסגנון לשון איכא בינייהו. וכל' אלא אף כנענים אחרים נשאר: ¹⁴ ב"דו בבית המדרש הגדול שלו וכל ישראל יושבין לפניו י"ב מיל כיון שבאו מרגלים וכו' והשאר ליתא. ובילקוט וישבין לפניו י"ב מיל לכל צד שמעו ישראל את קולו עד תחום י"ב מיל וכיון שבאו מרגלים וכו' מה שבידכם ואח"כ אמרו הארץ וגו'. ועפ"י הגהתי. ויחר ג"ל שכל המאמר עמד כלב וכו' הוא מסורס ומקומו למטה קודם ויאמרו אל כל עדת בני'. ויבא הכל על נכון. אולם הגהתי הדברים עד יבא מורה צדק: ¹⁵ בתעניות כ"ט ע"א איתאמרא בשם ר' יוחנן. ובילקוט קטוע כל זה. ובגדרת ש"ש (או מדרש זוטא ש"ש) פ"ו הובא ג"כ ענין המרגלים דלעיל אלא שהדברים שם מקוטעים ומשובשים: ¹⁶ ולפי שהיו מרגמין אותם נגזרה מיתה על הנשיאים. בילקוט הגי' מעיד אני וכו' לא היתה בדעתו וכו' אלא שרצו אחר משה ואהרן עד שנכנסו תחת כנפי השכינה. ואולי נוסחא נכונה הוא שמשח ואהרן הוצרכו להמלט על נפשם. אבל לשון המקרא ויפל משה וגו' לא מושמע הכי. ובמדרש רבה אמרו. ויאמרו וגו' באבנים. ומי הם משה ואהרן. וכבוד ה' נראה. מלמד שהיו זורקין אבנים והענין מקבל. ועיי' שו"ת ל"ה ע"א: ¹⁷ שאמרו לעלות והעפילו לעלות. וכל' בא וראה איך מיכם ואופים היה מתהפך כוונת להפך: ¹⁸ ב"דו חזרו וישבו באבל. ובילקוט ר' תשמ"ה כי העמלקי והכנעני שם לפניכם וגו' מיד חזרו וישבו באבל מכאן אמרו. אמנם המקרא ויתאבלו העם מאד הוא מאווער קודם. שלאחר כך נאמר וישכיבו בבקר ויעלו וגו'. אם לא שנאמר שהכתובים מסורסים ואין מוקדם ומאוחר כחזרה. ובילקוט השמים המקרא. ועי' נוסחתינו עיקר:

לו אין לו התיר מלמעלה עד שבעה ימים. כל המנודה שבעת ימים מלמטה אף על פי שהתירו לו אין לו התיר מלמעלה עד שלשים יום. וכל המנודה שלשים יום מלמטה אעפ"י שהתירו לו אין לו התיר מלמעלה לעולם ולעולמי עולמים. לכך נאמר ויתאבלו העם מאד:¹⁹ באותה שעה אמר לו הקב"ה משה. לך ורצה אותן עניים שכבר יצא לבם מעליהם. אמר לפניו. רבונו של עולם. במה ארצם. אמר לו. לך ורצם בדברי תורה. כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו' ועשיתם אשה לה' [וגו'] והקריב המקריב קרבנו לה' וגו'. (שם ט"ז ב' וכו')²⁰ באותה שעה היתה מריבה בין ישראל לגרים. אמר לו הקב"ה למשה. משה. למה עשו מריבה אילו עם אילו. אמר לפניו. רבונו של עולם. אתה יודע. אמר לו. ולא כך אמרתי לך. הקהל חוקה אחת לכם ולגר וגו' תורה אחת [ומשפט אחד] יהיה וגו' (שם ט"ז וכו')²¹ מיכן אמרו. שלש מדות בגרים. יש גר כאברהם אבינו. יש גר כחמור. יש גר כגוי לכל דבר: יש גר כגוי לכל דבר. כאיזה צד. יש לו נבילות וטרפות שקצים ורמשים בתוך ביתו. אמר. מתי אתגיר ואהיה ביניהם של ישראל. שאכילתן יפה. ויש להן ימים טובים ושבתות. ויכלו אילו מתוך ביתי. אכוף על עצמי ואתגיר. לסוף שחזר לסורו. באו עליו ייסורין לטובתו ולהציל²² מידו [מה] שעשה. אמר הקב"ה. כשם (אהב) [שאהב] אתכם כך אתם תאהבו אותי. שנאמר ואהבתם את הגר (דברים י"ט)²³ יש גר שמשול כחמור. כאי זה צד. הלך לישא אשה מישראל. אמרו לו. אין אני אשיא לך עד שתתגיר. [אמר] אכוף על עצמי ואתגיר. לסוף שחזר לסורו. באו עליו ייסורין לטובתו ולהציל מידו מה שעשה. אמר הקב"ה. [בניני]. כשם שבקש [זה] מכם מנוחה כך אתם תנו לו מנוחה. שנאמר וגר לא תונה ולא תלחצנו וגו' (שמות כ"ב ב')²⁴ יש גר כאברהם אבינו. כאי זה צד. הלך ופישפש בכל האומות. כיון שראה שמספרין בטובתן של ישראל אמר. מתי אתגיר [ואהיה כהם] ואכנס תחת כנפי השכינה. שנאמר ואל יאמר בן הנכר וגו' כה אמר ה' לסריסים וגו' ונתתי להם בבית ובחומותי וגו' (ישעיה נ"ד ד' וכו')²⁵ הרי הוא אומר. לא תשא שמע שוא (שמות כ"א א) הרי זו אזהרה למקבלי לשון הרע: דבר אחר. הרי זו אזהרה לדיין. שלא ישמע לבעל דין עד שיהא בעל דין חברו עמו. שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם (שם כ"ב א): [דבר אחר]. הרי זו אזהרה לבעל דין שלא ישמע [דבריו] לדיין עד שיהא בעל דינו עמו. שנאמר ועמדו שני האנשים (דברים י"ט ג')²⁶ אמר לו חברי. פלוני חייב לי מאתיים. והרי לי עד אחד ותהא מצטרף לי עמו. ושול אתה מנה ואני מנה:²⁷ אמר לו. יודע אתה (בב' [בין] שאפילו נותן לי אדם כל העולם כולו בשעה אחת איני מב[דרת].²⁸ (ואתה אומר לי) פלוני

¹⁹ בילקוט משובש וחסרה בבא דג' ימים. והנה נידוי כזמנו אבלות ג' ד' ול' וכיון דכתבי ויתאבלו מאד תפוס המרובה דחינו ל' וא"כ היו נזופים עד אשר תמו למות. וביבמות ע"ב אמר דכל אותן מ' שנה נזופים היו וכפ' התו' שם: ²⁰ עיי' ש' בראב"ע ורמב"ן: ²¹ בילקוט שם ג' מריבה גדולה בין ישראל לגרים עד שא"ל הקב"ה למשה מפני מה עשו מריבה אלו עם אלו לא כך כתבתי לכם בתורותי הקהל חוקה אחת וגו' עכשיו תורה אחת משפט אחד. וענין המריבה לא איתפריש לי: ²² הגהתי כדלהלן וכד"ו ובילקוט הדברים משובשים עיי' ש. ו' ימים טובים ושבתות ויכלו אילו בתוך ביתו: ²³ הגהתי עפ"י הילקוט: ²⁴ הגהתי עפ"י הר"ן: ²⁵ כולא במכילתא דמשפטים שם נקט לה הכא אנכ ענין לה"ד של מרגלים: ²⁶ במכילתא מסיים שם לכך נאמר אל תשת ידך וכו': ²⁷ בבתי אחר מב מקום פנוי:

חייב לי מאתיים והרי עד אחד ותהא מצטרף לי עימו (טל אתה מנא ואני מנא):²⁸
 כך אנשי ירושלים היו עושין. אינו נכנס לבית המשתה. עד שיודע מי הוא
 שנכנס עמו. ואין חותם על הגט. עד שיודע מי הוא החותם עמו:²⁹ א"ר נתן
 והלא עד זומם הוא זה. ועד רשע הוא זה. אלא ללמדך על הגולגוני ועל
 החמסנין שהן פסולי עדות הן. שנאמר ועשיתם לו וגו' (דברים שם י"ט):³⁰
כיוצא בדבר אתה אומר. והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו
 (במדבר ל"ה כ"ט). הוא לא אויב לו. יעידנו. ולא מבקש רעתו. ידינו. הא אם
 אויב לו ואם מבקש רעתו. לא יעידנו ולא ידינו:³¹ ושפטו העדה (שם שם כ"ד).
 לפסול את השונאים מלישב בדין. אין לי אלא שונאים. קרובים מנין. ת"ל
 בין המכה ובין גואל הדם (שם). אין לי אלא דיינים שפסל בהם שונאים
 וקרובים. עדים מנין. הרי אתה דין. הואיל ואמרה תורה. הרוג על פי שנים
 עדים. הרוג על פי דיינין. מה דיינין פסל בהן שונאים וקרובים. אף העדים
 יפסול בהן שונאים וקרובים. ועוד קל וחומר. ומה דיינין שאין דברים נגמרין
 על פיהם. פסל בהן שונאים וקרובים. עדים שדברים נגמרין על פיהם. דין
 הוא שיפסול בהן שונאים וקרובים. אין לי אלא רוצח. שאר חייבי מיתות
 בית דין מנין. ת"ל על המשפטים האלה (שם). אין לי אלא ישראל. גרים
 מנין. ת"ל על המשפטים האלה. אין לי אלא דיני נפשות. דיני ממנות מנין.
 ת"ל על המשפטים האלה. או כשם שדיני נפשות בעשרים ושלושה כך דיני
 ממנות בעשרים ושלושה. ת"ל האלה. אילו בעשרים ושלושה ואין דיני
 ממנות בעשרים ושלושה: הרי הוא [אומר]. עד האלהים יבא דבר שניהם
 (שמות כ"ב ח'). מנין שדיני נפשות בעשרים ושלושה. ת"ל ושפטו העדה
 (במדבר שם). עשרה. והצילו העדה (שם כ"ה). הרי עשרים. עשרים ושלושה
 מנין. הרי אתה דין. הואיל ואמרה תורה. הרוג על פי עדים. הרוג על פי
 הדיינין. [מה] עדים שנים אף דיינין שנים. אין בית דין שקול מוסיפין עליהן
 עוד אחד. הרי עשרים ושלושה. אנשי משוחות היו אומרים. ושפטו העדה.
 והצילו העדה. והשיבו העדה. ללמדך שדיני נפשות בשלשים:³²

סליק פירקא.

מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו'. נתנו את נבלת
 עבדיך וגו' (תהלים ע"א א' ו'). ברוך המקום ברוך הוא שזכר את ירושלים
 בכל שעה ושעה. ואין לפנינו לא עוולה ולא שכחה ולא משוא פנים. וכן הוא
 מפורש בקבלה על ידי דוד מלך ישראל. נורא אלהים ממקדשיך (שם ס"ה ל"ו).

²⁸ במכילתא שם מסיים כדי שאטול את שלי לכך נאמר אל תשת ירך וגו' עד חמס הוא זה. ושם נקט
 אמר לו רבו אתה יודע. ועיי' במ"ע שם: ²⁹ ג"ז במכילתא שם עיי"ש במ"ע אות כ"א: ³⁰ האי שנאמר
 ארישא קאי והלא עד זומם הוא. ועיי' שבועות ל"א ע"א. ור' נתן אבבא דא"ל רבו יודע אתה בי קאי.
 ואיתנייא גם זה במכילתא שם בסגנון אחר עיי"ש במ"ע אות כ"ה. ועיי' הרבנים מקושעים כאן ובד"ו
 משובש יותר: ³¹ בסנהדרין כ"ט ע"א איתנייא בברייתא דת"ר הכי. ובילקוט מסעי בשם ספרי זוטא ותוא
 לא אויב לו להעיד. ולא מבקש רעתו לשפטו. מגיד שדבכו של אדם לא דנו ולא מעידו: ³² כולא
 בספרי מסעי פי' ק"ס אלא דכולא דרשא שם אמקרא ותוא לא אויב לו עיי"ש. ושם מסיים דורשי רשומות
 אמרו וכו' שר"ג בשלשים. ובמ"ע שם אות ל'. בכת"י פי' ר' הלל גרס אנשי המשוחות אמרו ופי' ר"ה
 היינו אנשים המורדין בתבלים את הקרקע וכו' עיי"ש. ובד"ו הרבנים משובשים ומקושעים הרבה.

מה ת"ל נורא אלהים ממקדשיך. אמרו. בשעה שהעמיד משה את המשכן היו כל אומות העולם מזדעזעין ומתיראין מלפני הקב"ה. אמרו. הללו נעשה להם במצרים. נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף (שם ק"י כ"ב). עשה להן הקב"ה דין [ממצריים ומבכוריהם. אדם הנוגע בהן על אחת כמה וכמה. שנאמר כי כל הנוגע בכם וגו' (ויקרא כ"ב) ¹ כביכול אין ישראל דומין לפני הקב"ה אלא לאדם שאין לו אלא עין אחת. לכך נאמר כל הנוגע בכם נוגע וגו'. וכן הוא מפורש בקבלה על ידי ירמיה הנביא. אהלי שודד וכל מיתרי נתקו וגו' (ירמיה"א כ"ג). אהלי שודד. כביכול חם ושלום. אין בו בהקב"ה כח להציל. אמר הקב"ה. באו שודדים הללו ושדדו את עירי ואת ביתי ואת היכלי. אילו הן שודדים שנאמר הכתוב. הוי אומר שרי מלך בבל. שנאמר ויבואו שרי מלך בבל וישבו בשער התוך. (שם ל"ט) ² ד"א אהלי שודד. אין אהל אלא מקום שכינה. שנאמר ומשה יקח את האהל ונסה לו וגו' (שמות ל"ג ז'): ד"א אהלי שודד. אין אהל אלא בית המקדש. שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שם כ"ה ח'): ד"א אהלי שודד. [פתאם שודדו] אהלי (ירמיה"ד כ"ג). אילו בתי מדרשות. שנאמר וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת בתי ירושלים ואת הבית הגדול שרף באש (מ"ב כ"ח). ירמיה"ב י"ב) ³ ד"א אהלי שודד. מה אהל זה אי אפשר לו להתקיים (אלא) [בלא] יחידות בלא מיתרים. כך ישראל אי אפשר לו להתקיים בלא תלמידי חכמים. שנאמר וכל מיתרי נתקו. אל תקרי (ניחק) כל מיתריי. אלא כל (מיתריי) [מתיריי] ניתקו. אלו חכמים שבישראל שמתירין את המותר ואוסרין להן את האסור. והווין להן לישראל כמיתרי עולם. לכך נאמר כל מיתריי ניתקו: ⁴

בני יצאוני ואינם (שם). אף על פי שגלו ישראל לבין אומות העולם ועסוקין בתורה הוי (אומר) כאילו לא גלו: ⁵ ד"א בני יצאוני ואינם. הואיל וגלו ישראל לבין אומות העולם. לא היתה בדעתו של הקב"ה להחזירם למקומם. עד שעמדה רחל בתפילה לפני הקב"ה. אמרה לפניו. רבנו של עולם. היזכר לו שלא הקפדתי על צרה שלי. ולא עוד אלא שעבד בי בעלי שבע שנים. ובשעת כניסתי לחופה החליפו את לאה אחותי. ולא הייתי מדברת עם יעקב. כדי שלא יכיר בין קולי לבין קול אחותי. והלא דברים קל וחומר. ומה אני בשר ודם לא הקפדתי על צרה שלי. אתה תקפיד על צרה של עבודה זרה. שנאמר בהן. עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (תהלים קמ"ז ה'). מיד נתגלגלו רחמיו. ונשבע לה לרחל שיחזירם במקומם. שנאמר כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה וגו' (ירמיה"א י"ד). אל תקרי רחל מבכה על בניה. אלא רוח אל מבכה על בניה. מאנה להנחם על בניה כי איננו (שם). כה אמר ה' מגעי קולך מבכי (נחזק) וגו' ויש תקוה לאחריתך נאום ה' (שם ט"ז) ⁶:

מאיר עין פרק (ל') כ"ה.

¹ במקרא ליחא כל: ² במקרא כתוב כל שרי. אילו הן שודדים. כל' אי אילו הם. לשון שאילה: ³ במלכים כתוב ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית גדול. וירמיה כתוב ואת כל בית הגדול. ועפ"י הד"ו הגהתי: ⁴ הגהתי עפ"י הד"ו ושם הוא מקושע קצת. ובפסוקתא רבתי פ"כ דריש לה גמי הכי לענין הסנהדרין שהם דומין לעולם כמיתרים לאהל עיי"ש: ⁵ כנ"ל להגיה. בד"ו חסר זה: ⁶ בד"ו בשנינו סגנון:

ד"א. בני יצאוני ואינם. אינם. אין המועדות כתיקונם. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. רבון העולמים. כשהייתי על אדמתי הייתי עושה יום אחד והוא כתיקונו. עכשיו הרי אני [עושה] יום אחד ושנים [שלושה] ואין אחד כתיקונו. רבון העולמים. מי גרם שאבוא לידי מידה זו. (שנאמר) בני אמי נחרו בי (שה"ש א' י'). אל תיקרי בני אמי נחרו בי. אלא בני אומה שלי נחרו בי (נח). ואילו הן בני אומה שלי. כגון חנניה בן עוזר ואחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה שנתנבאו עלי שקר. לכך נאמר. בני אמי נחרו בי:

פעם אחת נכנס רבי צדוק לבית המקדש. וראה את בית המקדש חרב. אמר. אבי שבשמים. התרבתה את עירך ושרפת את היכלך וישבתה ושלותה (ושקתה) [ושקמתה]. מיד נתנמנם רבי צדוק. וראה את הקב"ה שעומד בהספד. ומלאכי שרת מספידין אחריו. ואומר. הוי אמנה ירושלים:

שוב פעם אחת נכנס ר' נתן לבית המקדש. ומצא בית המקדש חרב וכותל אחד עומד. אמר. מה טיבו של כותל זה. אמר אחד.⁸ אני אדאך. נטל טבעת (ההיא) ונעצה בכותל. והיתה הטבעת ההיא הולכת ובאה. עד שראה [את] הקב"ה שהוא שוחה וזוקף ועומד ומליל. שוחה וזוקף ועומד ומליל. שנאמר הילל ברוש כי גפל ארז (זכריה י"א ב'). ואין רוש אלא הקב"ה. שיתברך שמו של הקב"ה לעולם ולעלמי עולמים שנקרא ראש. שנאמר ויעבר מלכם לפניכם וד' בראשם (מכה ב' י"ג):

כאשר אדירים שודדו (זכריה שם). אילו אדיריהם של ישראל ששדדם שונא. שנאמר על נהרות בבל וגו' (תהלים קל"ו א'). [שם ישבנו] (נח) ובכינו לא נאמר בן. אלא שם ישבנו גם בכינו. מלמד שכבו ושתקו וחזרו ובכו. מה ת"ל בזכרינו את ציון (שם). אלא כיון שזכרו את ציון בכו געיה אחת ובכו. לכך נאמר בזכרינו את ציון: על ערבים בתוכה וגו' כי שם שאלונו שובינו וגו' (שם ב' ו'). מלמד שהטילו בהם כשדיים תילין תילין של (היריגים) [הרוגים] ואמרו. שירו לנו משיר ציון. אמרו להן. שומי עולם. אילו שרנו לא גלינו מארצנו. משלו משל. למה הדבר דומה. לבת מלך שנשאת לבן מלך. אמר לה. מזגי לי את הכוס אם לאו הריני מגרשיך. לא מזגה לו וגרשה. לסוף שגרשה הלכה ונשאת למוכי שחין אחד. אמר לה. מזגי לי את הכוס. אמרה לו. שומה שבעולם. אני כל עצמי לא נתגרשתי אלא שלא מזגתי את הכוס. אתה שאינך אלא כאחד מעבדי עבדיי.⁹ אתה אומר לי. מזגי לי את הכוס. כך ישראל. אמרו להן כשדיים. שירו לנו משיר ציון. אמרו להן. שומי עולם. איך נשיר את שיר ה' וגו' (שם ד'). על אותה [שעה] הוא אומר. התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה (ישעיה מ"ט ט"ו): אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני (תהלים שם ה'). תורה (שנתת) [שנתת] בימין. שנאמר מימינו אש דת למו (דברים ל"ג ב'): תדבק לשוני לחכי (תהלים שם ו'). מידה כנגד מידה. הם אמרו. דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכה ד' ד'). והוא אומר. תדבק לשוני: באותה

⁸ ואילו הן. לשון שאילה אי אלו הן. בפסיקתא רבתי שם דריש לה ג"כ לענין קביעות המועדים ועיי"ש במ"ע אות ד' ואות ז' ואיתאמרא בשם ר' יוחנן עיי"ש וכתבתי שם שנראה שניקרו הוא מר' חנניה סגן הכהנים: ⁹ בד"ו אמר לו אחד. והוא כותל המערבי עיי"ש פסיקתא רבתי פ' החורש ובמ"ע שם אות ס"ח. וענין הטבעת נעלם לי: ¹⁰ בד"ו מעבדי עבדיו:

שעה בקש להחריב את כל העולם כולו. ולא כל העולם כולו בלבד. אלא אף כסא הכבוד בקש להפכו באותה שעה. שנאמר אל תנאץ למען שמך ואל תנבל כסא כבודך ירמיה י"ד כ"א. ולמען שמך אל תנאץ ואל תנבל כסא: ¹⁰ באותה שעה אמר הקב"ה. אביא שמים וארץ ואטפחם זה בזה ואחריב את כל העולם כולו מפניהם. שנאמר גם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי בם והנחמתי (יחזקאל כ"א כ"ב): ¹¹ באותה שעה נטל נבוכדנאצר עצה בלבו ואמר. יודע אני שאומה זו (ש)קרובה לתשובה. ויד אלהיהם פשוטה לעושה תשובה. שמה יעשו תשובה ויקבלם. ונמצא מבייש (אותו) [אותו]. מיד העמיד עליהם משמרות. והיו מקדימין עליהן בלילה. שנאמר קלים היו רודפינו וגו' (איכה ד' י"ט). לכך נאמר אהלי שודד וגו': כביכול אין בית המקדש נבנה בידי אדם אלא בידו בלבד. שנאמר מקדש ה' כוננו ידך (שמות ט"ו ט"ז). ואומר נורא אלהים ממקדשיך (תהלים ס"ח ל"ט): ¹²

דבר אחר. מזמור לאסף. היה ר' יוסי הגלילי אומר. משלו משל. למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שהיה צריך לצאת למדינת הים. והיה מבקש למסור את בנו לידי אפיטרופוס הרע. אמרו לפניו אוהביו ומשרתיו. אדוני המלך. אל תמסור את בנך ביד אפיטרופוס הרע. עבר המלך על דברי אוהביו ומשרתיו. ומסר את בנו לידי אפיטרופוס הרע. מה עשה. עמד והחריב את עירו ושרף את ביתו באש והרג את בנו בחרב. לימים בא המלך. כיון שראה את עירו שחרבה ושממה. את ביתו שרוף באש ואת בנו הרוג בחרב. היה מחלש בשערו ובזקנו ובוכה בכייה גדולה. אמר. אוי לי מה (הועלתי) [נואלתי] ומה הסתכלתי בעולמי. שמסרתי את בני ליד אפיטרופוס הרע. אף כך הקב"ה. אמרו לפניו נביאים. רבונו של עולם. אל תתן נחלתך ועמך ביד גוים. אל תמסור את בניך ביד נבוכדנצר הרשע שונא הקב"ה. עבר על דברי אסף ונביאים. ומסר את בנו ביד נבוכדנצר הרשע. מה עשה. עמד ושרף את ירושלים והחריב את המקדש והגלה את ישראל לבלב. אמר הקב"ה. אני לא צויתי אותו רשע. אלא כדי לשעבד את בניי לדברי תורה. והוא עבר לפני משורת הדין. שנאמר אלה הגוים אשר הניח ה' לנסות וגו' (שופטים ג' א'). ¹³ ועתה מה לי פה נאם ה' כי לוקח עמי חנם (ישעיה נ"ב ה'):

דבר אחר. מזמור לאסף. והלא אינו אלא כבי לאסף. קינה לאסף. נהי לאסף. מה ת"ל מזמור לאסף. מלמד שהיה אסף ונביאים שמחין בו בדבר. ¹⁴ משלו משל. למה הדבר דומה. לבת עניים שהלכה למלאות מים מן הבור

¹⁰ בד"ו הסר כן באותה שעה עד באותה שעה: ¹¹ במקרא כתוב וגם וגו' חמתי אני ה' דברתי. ואולי באשגורת ליטא מיוחזקאל ה' י"ג (וכלה אפי והנחתי חמתי בם והנחמתי) כתבו הסופר. עיי' ברכות ג"ט ע"א וברש"י שם: ¹² בד"ו בשינוי סגנון וכולא בפסקתא רבתא פכ"ה (עיי' במ"ע אות כ"ו) ופלא ובמדרש תהלים שם בשינוי סגנון ור' יצחק בן טבלא הזכיר שם את המשל מבית המלך בשינוי סגנון עיי' שם: ¹³ במקרא כתוב ואלה. עיי' במדרש הביאו הילקוט שם: ¹⁴ בד"ו אלא אסף נביא היה ושמה בו בדבר וכו'. וכוונת הענין על קרה כלהלן. ונביאים היינו שאר בני קרה: ובתוספות קידושין ל"א ע"ב כתבו אך יש במדרש שאסף אמר שירה על שטבעו בארץ שערות משל לשפחה וכו' ונפל כרה לבאר וכו' עד שבאה שפחת המלך וכו' התחילה הראשונה לשורר ואמרה וכו' כך בני קרה שהיו בלועים כשראו שטבעו בארץ שערות אמרו שירה אמרו מי שיוציא השערים יוציא גם אותנו. וסיימו לכך אמר אסף מזמור שהוא ממשפחת קרה. וזה המדרש בסגנון אחר ממה שהוא לפנינו. ומקורו לא נודע לי (ובמקום אחר פירשתי תגמרא שם על דרך אחר דעל מזמור לאסף הראשון שהוא מזמור ע"ג קאי התם):

ונפסק דלי של חרם ונפל לתוך הבור. והיתה בת עניים בוכה ומצווחת. באתה בת המלך למלאות מים מן הבור. ונפסק דלי של זהב ונפל לתוך הבור. הייתה בת עניים שמחה ומרקדת. אמרו לה. עד עכשיו את בוכה ומצווחת ועכשיו את שמחה ומרקדת. אמרה לה [להן]. מי שמעלה דלי של זהב הוא מעלה דלי של חרם. כך אסף ונביאים כיון שראו שעתידין שערי ירושלים לבנות. שנאמר טבעו בארץ שעריה (איכה ב' ט'). מיד היה אסף ונביאים שמחין בו בדבר. אמר אסף. מי שעתיד לבנות את ירושלים הוא יעלה את אבי אבא מן הקרקע:

ר' אליעזר הגדול אומר. מזמור לאסף באו גוים וגו'. בא אדריאנוס קיסר ותפס אלכסנדריא של מצרים. שהיו בה מאה ועשרים ריבוא בני אדם. פיתה אותן בדברים ואמר להן. צאו ועמדו בבקעת ידים שלא תהא אומה זו שולטת בכם. יצאו ועמדו בבקעת ידים. והעמיד עליהן חמשים אלף אחווי חרב מאחריהם. והרגום עד שלא נשתייר מהם אחד. שנאמר שפכו דם כמים וגו' (תהלים טז): אמרו חכמים. שלשה נחלי דם היו מושכין ויוצאין מבקעת ידים והולכין לים הגדול. שיערו חכמים מימי ים גדול. ונמצא שלשה חלקים דם ואחד מים. ויש אומרים שבע שנים בצרו אומות העולם את כרמיהן מדמן של ישראל:¹⁵

ר' אליעזר אומר. מזמור לאסף. באתה מלכות רומי והרגה את בית תר. באותה שעה הרגו בו ארבע ריבוא בני אדם. עד שהיה הדם יוצא מן הפתחים ומן הצינורות. עד שהיתה בית תר באותה שעה כימות הגשמים: אמרו. שלש מאות קופות של תפלים מצאו בבית תר. כל אחת ואחת מחזקת שלש סאין. כשאתה בא לידי חשבון. את מוצא תשע מאות סאין של תפילין:¹⁶

וחכמים אומרים. מזמור לאסף. בא אדריאנוס קיסר ותפש אשה אלמנה [ושמה מרים בת תנחום]¹⁷ ושבעה בניה. אמר לה. מה טיבך. אמרה. אשה אלמנה אני (אם). ותינוקות הללו מניין לך שעומדין אצלך. אמרה לה. בניי הם. [נשלם ואסרם לבד]. הביא את הראשון הגדול שבכולם. אמר לה. השתחוה לאלוהות זו [כשם שהשתחוה אחיך]. אמר לה. חס ושלום. [שהשתחוה אחיי. אף אני] איני משתחוה למעשה ידי אדם. שכך כתוב. וידעת היום והשיבות וגו' (דברים ד' ל"ט). מיד נטלו חרב וחתכו את ראשו: הביא את השני ואמר לה. השתחוה לאלוה זה [כשם שהשתחוה אחיך]. אמר לה. חס ושלום. [שהשתחוה אחיי. אף אני] איני משתחוה למעשה ידי אדם. שכך כתוב בתורה. כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים (שם י"ז). מיד נטלו חרב וחתכו את ראשו: הביא את השלישי ואמר לה. השתחוה לאלוה זה. [כמו כן. כמו כן לכולם]. אמר לה. חס ושלום. איני משתחוה למעשה ידי

¹⁵ בגיטין ג' ע"א תניא ר"א הגדול שני נחלים יש בבקעת ידים וכו' במתניתא תנא שבע שנים וכו'. ועיי"ש ברש"י שפ"ו ע"ל ביתר ועיי"ש עמוד ב' בענין אלכסנדריא: ¹⁶ בגמרא שם סיפורו של ר' יוחנן ויש ע"ב בסוף בענין התפילין ועוד שם נ"ה ע"א עיי"ש. ובירושלמי דתענית הסיפור מר' יוחנן באריכות יותר ומסיים שם במאורע התפילין. והוא ג"כ באיכת רבה ב' בפ' בלע ח' ושם השמיטנו ענין התפילין: ¹⁷ כל אלו הדברים שהם כאן במהבדות הם בכת"י תלויין בין השיטין. ונראה שלא היו לפני הכותב ואח"כ מוצאן במקום אחר ותלאן בין השיטין. ומלת אם המנוקדת בכת"י נקוד על האותיות מלמעלה לסימן הכתיקה. וכד"ו נמי ליתנייהו:

אדם. שכך כתוב בתורה.¹⁸ לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות כ' ג'). מיד נטלו חרב וחתכו את ראשו: הביא את הרביעי ואמר לו, בא והשתחוה לזה. אמר לו, חס ושלום. איני משתחוה למעשה ידי אדם, שכך כתוב בתורה. לא תשתחוה לאל אחר (שם ל"ד י"ד). מיד נטלו חרב וחתכו את ראשו: הביא את החמישי. אמר לו, בא והשתחוה לזה. אמר לו, חס ושלום. איני משתחוה למעשה ידי אדם, שכך כתוב בתורה. זובח לאלהים יחרם (שם כ"ב י"ט). מיד נטלו חרב וחתכו את ראשו: הביא את הששי ואמר לו, בא והשתחוה לזה. אמר לו, חס ושלום. איני משתחוה למעשה ידי אדם, שכך כתוב בתורה. ה' ימלך לעולם ועד (שם ט"ו י"ח):¹⁹ הביא את השביעי קטן שבכולם. אמר לו, בא והשתחוה לזה. אמר לו, חס ושלום. איני משתחוה למעשה ידי אדם, שכך נשבענו לו להקב"ה שלא נעבוד לאל אחר. והקב"ה נשבע לנו שלא יחליפנו בעם אחר. שנאמר את ה' האמרת היום [וגו'] וה' האמריך היום [וגו'] (דברים כ"ז ו"ח). אמר לו, אי אתה משתחוה לאלוה זר, הרי אני זורק לך את הטבעת ההיא (ובא) [ושא] מלפניו.²⁰ כדי שיהיו כל העומדים לפניו אומרים. שמע לדברי קיסר והשתחוה לו. אמר לו, אללי עליך קיסר. על הדברים שאתה אומר לי. ומה אתה בשר ודם מתבייש מבשר ודם שכמותך. אני לא אתבייש מלפני מלך מלכי המלכים. אמר לו, וכי יש אלוה לעולם. אמר לו, וכי עולם של הפקר ראיתו. [אמר לו], וכי יש ראש לאלהיכם. אמר לו, כבר נאמר. ראשו כתם פז (שה"ש ה' י"א).²¹ אמר לו, וכי יש אזנים לאלהיכם. אמר לו, כבר נאמר. ויקשב ה' וישמע (מלאכי ג' ט"ז). אמר לו, וכי יש עינים לאלהיכם. אמר לו, והלא כבר נאמר. עיני ה' המה משוטטות (זכריה ד' י').²² אמר לו, וכי יש אף לאלהיכם. אמר לו, והרי כבר נאמר. וירח ה' את ריח הנחח (בראשית ה' כ"א). א"ל, וכי יש פה לאלהיכם. אמר לו, והלא כבר נאמר. וברוח פיו כל צבאם (יהלים ל"ג ו'). אמר לו, וכי יש חיד לאלהיכם. אמר לו, והלא כבר נאמר. חכו ממתקים וכולו מחמדים (שה"ש ה' ט"ז). אמר לו, וכי יש ידיים לאלהיכם. אמר לו, והלא כבר נאמר. אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מ"ח י"ג).²³ אמר לו, וכי יש רגלים לאלהיכם. אמר לו, והלא כבר נאמר. ועמדו רגליו על הר הזתים (זכריה ד'). אמר לו, וכי יש כח לאלהיכם. אמר לו, והלא כבר נאמר. הן לא קצרה יד ה' מהושיע (ישעיה מ"ט א').²⁴ אמר לו, וכי מאחר שיש כח לאלהיכם ועיניו רואות ואזניו מקשיבות, מפני מה לא נגלה והציל אתכם מידי. אמר לו, שוטה שבעולם. אין אתה חגון לעשות ניסין על ירך, ואנו נתחייבנו מיתה. אם אי אתה הרגיננו, הרבה הורגים יש למקום. הרבה דובים למקום. הרבה נמרים למקום. הרבה נחשים. הרבה עקרבים. הרבה אריות. שהיו פוגעין בנו. מיד צוה עליו להרגנו. באותה שעה אמרה לו אמם. בחיי ראשך קיסר. בחיי ראשך קיסר. תן לי את בני ואנשקיהו. נתגורו (לו) [לה], היתה מגנפתו מחבקתו ומנשקתו. ונטולת דדיה ונותנה לתוך פיו. והיה דבש וחלב נושא ונופל לארץ. לקיים

¹⁸ בד"ו קטוע כאן וחסר עד לא תשתחוה לאל אחר: ¹⁹ כאן חסר מיד נטלו וכו'. ובד"ו הסגנון בכל הנהו. מיד צוה והרגותו: ²⁰ כן נראה להגיה. ובד"ו הטבעת לפניו כדי וכו'. והנה חסר העיקר: ²¹ בד"ו משובש: ²² במקרא כתוב משוטטים (ולרוב הובא במדרשים משוטטות). בד"ו חסר עד חכו ממתקים: ²³ בבא זו הסרה בד"ו: ²⁴ בד"ו בשיבוש א"ל וכי יש ידיים לאלהיכם והלא כבר נאמר לא קצרה יד ה' מהושיע וכי מי שיש לו כח באלהים למה לא הציל וכו'.

מה שנאמר. דבש וחלב תחת לשונך (שה"ש ד' י"א): שוב אמרה לו. בחיי ראשך קיסר. בחיי ראשך קיסר. תן חרב על צוארי ועל צואר בני (ביחד). אמר לה קיסר. חס ושלום. איני עושה את הדבר הזה. שכן כתוב בתורה. ושור או שה וגו' (ויקרא כ"ב כ"ה). אמר לו אותו תינוק. שוטה שבעולם. קיימתה כל התורה כולה חוץ מפסוק זה. מיד נטלו חרב וחתכו את ראשו: שיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק. ונמצא בן שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה: באותה שעה היו אומות העולם מתלשין בשערן ובזקנם וכוזין בכייה גדולה. אמרו. מה עשה אביהם של אילו שכך נהרגין עליו. על אותה שעה הוא אומר. מה דורך מדוד היפה בנשים (שה"ש ה' ט'): באותה שעה אמרה להן אימן. בניי. לכו ואמרו לאברהם אביכם. אל תזון דעתך עליך. שאמרת. בניתי מזבח והעליתי עליו את בני. אבל אני בניתי שבעה מזבחות והעליתי עליהם שבעה בניי: שוב אמרה להן אימן. בניי. אשריכם שעשייתם רצון אביכם שבשמים. ולא הייתם בעולם אלא לקדש את שמו הגדול (על ידיכם). שנאמר בקרובי אקדש (ויקרא י"ג ט'): מיד נשתחחה ועלתה לגג ונפלה ומתה. יצתה בת קול ואמרה לה. עליך הכתוב אומר אם הבנים שמחה (תהלים קי"ג ט'): **וכשתפשו את רבן שמעון ואת ר' ישמעאל ליהרג. היה רבן שמעון בוכה ואמר. מפני מה אנו נהרגין כעובדי עבירה וכמחללי שבתות. וכנבילות וכטריפות וכשקצים ורמסים תהא מיתתנו.**²⁶ אמר לו ר' ישמעאל. רבי. אני אהיה אדון לפניך. פעמים ישבנו לשפוט את הדין ולא שפסנוהו באמת. ובאו עידי שקר והעידו בפנינו. והן נתחייבו מיתה: ואנו נכנסנו לבית המרחץ ונפנינו לאכילה ושתייה. ובאו יתומים ואלמנות לתבוע פרנסתן. ואמר להן שמש. אין השעה פנויה: בוא וראה. כמה גדול ענשו של דבר. [שנאמר] כל אלמנה ויתום וגו' אם ענה תענה וגו' וחרה אפי וגו' (שמות כ"ב כ"א עד כ"ג): בשעה שהיו נהרגין היו מכבדין זה את זה. זה אומר. אני גדול וכבד מחבירי. אותי הרגו תחילה. ואל אראה במיתת חבירי. וזה אמר. אני גדול מחבירי. אותי הרגו תחלה. ואל אראה במיתת חבירי. והיו מפילין גורלות. ונפל גורל על רבן שמעון בן נמליאל. נטלו (את) ר' ישמעאל והושיבוהו בחיקו והיה מגפפו ומחבקו ומנשקו ואמר לו. רבי היאך נטמנת בעפר. היאך נתמלא לשונך אבק ועפר כעובדי עבירה וכמחללי שבתות. וכנבילות וכטריפות וכשקצים וכרמשים. ולא הספיק לגמור את הדבר עד שננטלו חרב וחתכו את ראשו. באותה שעה אמר הקב"ה. אביא שמים וארץ ואטפחם זה בזה ואחריכ עולמי בפניהם. שנאמר גם אני אכה כפי וגו' (יחזקאל כ"א כ"ב):²⁸

²⁶ כ"ה בד"ו. ועל הרוב נשתנה בד"ו הסגנון: ²⁷ זה הסיפור הוא בגיטין נ"ז ע"ב ורב יהודה ספרו בלשון בבלי ועיי"ש בתו' ובגליון. ובאיכה רבה פ"א מעשה במרים בת נחום והיא שם בסגנון ארוך יותר. ובפסיקתא רבתי פ"י מ"ג. אמרו רבוחינו מעשה היה במרים בת נחום בימי השמד וכו' בסגנון קצר ובילקוט איכה היא בלשון בבל באריכות קצת. ושם בתוך המאמר א"ל אימיה מרים בת מנחם בבני מנחם חב לי כרי זעירא. ובילקוט פ' תבא מעשה במרים בת נחום שנישבת היא ושבעה בניה וכו' באריכות כמו שלפנינו ומסיים וקראו עליה אם הבנים שמחה ור"ק צוהת על אלה אני בוכיה. וכבר העירותי בפס"ד שם אות ל"ה שביצא בזה סופר ביוסופוס לרומיים במאורעות בימי אנטיוכוס הרשע בסגנון אחר באריכות דברים: ²⁸ בד"ו וכאוכלי נבילות וכו': ²⁹ בד"ו משובש קצת. ועיי' במכילתא משפטים פ"ח ובאדר"נ פ"ח ונוסחא ב' הוצאת מהרש"ו שעכטער פמ"א ומס' שמוות פ"ח:

ולא זו בלבד אלא כשבא נבוכדנצר מלך בבל והקיף את ירושלים. (נחלקצו ערי שבט יהודה ובנימין והיו יושבין בתוכה חבורות חבורות. שנאמר על מה אנחנו יושבים (ירמיה ח' י"ד). עמדו ונעלה בית אלהינו: כשהגיעו [ל]מציפת ושתו מהן. (הרגו בהן יותר ממה שהרגו בהן כשדיים:²⁹ כשהיו מהלכין בדרך היו אומרים. אלהים אל דמי לך. אלהים אל דמי לך (תהלים פ"ב). הושיבה אותן רוח הקודש ואומרת להן. שוטי עולם. כשעבדתם עבודה זרה על ההרים ועל הגבעות לא אמרתם. מי הוא דר בעולם. עכשיו אתם אומרים. אלהים אל דמי לך. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה. ובררו להם מיתת קורח ונתעטפו בכגיהם וישנו.³⁰ ולא עוד אלא שירד משמי שמים העליונים ממקום כבודו וגודלו ומלכותו ותפארתו וקדושתו ושמיו הגדול ונשא עליהן קינה. שנאמר משא גיא חזיון וגו' תשואות מלאה עיר הומיה וגו' כל קציניך נדדו יחד וגו' על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי וגו' (ישעיה כ"ב א' עד ה'): בוא וראה. כמה רחמיו של הקב"ה מרובין על ישראל לעולם. כל ימיהן עובדי עבודה זרה היו. כיון שעשו תשובה קלה בכה עליהן מיד: לפי דרכך אתה למד. שבכל דור ודור שאתה מוצא בני אדם צדיקים וחסידיים וכשרין. טופח שתי ידיים זו על זו ונותנן כנגד לבו. וחוזר ונותנן כנגד זרועותיו. ובוכה עליהן בין בסתר ובין בגלוי: מפני מה בוכה עליהן בסתר. גנאי לו לארי שיבכה בפני שועל. גנאי לו לרב שיבכה בפני תלמידו. גנאי למלך שיבכה בפני הדיוט של עבדיו. גנאי לבעל הבית שיבכה בפני פועל ששכר. שנאמר אם לא תשמעיה במסתרים תבכה נפשי מפני גווה (ירמיה י"ג י"ח).³¹ מה ת"ל מפני גווה. כדי שלא יתנאו כל העומדין לפניו למעלה ויאמרו. מה הנאתו של הקב"ה מבשר ודם. שנתן להן את התורה ולנו לא נתנה. לכך נאמר מפני גווה: ד"א מפני גווה. כדי שלא יתנאו שבעים לשונות שבארץ ויאמרו. מה הנאתו של הקב"ה שנתן להן תורה כו'.³² מפני מה לא נאמר כאן כמה שנאמר להלן. ותמהרנה ותשאנה עלינו וגו' (שם מ' י"ח). אף כאן יאמר הכתוב. דמוע תדמע ותרד (ע"י) [ענינו] דמעה (שם י"ג י"ח).³³ כביכול אין רחמן לכל בירייה על ישראל אלא הקב"ה בלבד. שמתחילה חלק עליהן את עולמו.³⁴ שנאמר נעשה אדם בצלמינו וגו' (בראשית א' כ"ו).³⁵ וכן הוא אומר. דמע תדמע ותרד עיני דמעה: אף במקום אחר בכה עליהן הקב"ה וקבעה בכייה לדורות. שנאמר בכה תבכה בלילה וגו' (איכה א' ב'). וכי בלילה הן בוכין וביום אינן בוכין. אלא מאותה שעה נתרועעו דלותיהן של ישראל. שניגזרה גזירה על ר' עקיבה וחביריו.³⁶

²⁹ בפסיקתא רבתי פ"ח איתאמר בשם ר' יוחנן עיי"ש במ"ע אות י': ³⁰ בד"ו וברירו להם מיתת קרח ונתעטפו בכגיהם וישנו. ונ"ל שהעיקר וישנו. דהיינו שנת עולם שמתו. ופי' ובררו להם הוא שאם לא היו שותים מן פרת יאכלם הורב ביום. ואם שותים יאכלם קרח בלילה. וברירו להם מיתת קרח. ואמר מיד נתגלגלו רחמיו וכו' שלא יצטערו הרבה ביוסורים קשים. שמתו להתפלל על הולת שמייתו הנאה לו שימות עיי' ברין נדרים מ' ע"א: ³¹ לעיל פ"ז: ³² בד"ו מקושע וחסר. וענין המלאכים בכמה מקומות במדרשים שאמרו מה אנוש כי תזכרנו וגו': ³³ במקרא כתוב ודמעות: ³⁴ בד"ו קטוע וחסר ער בכה תבכה בלילה: ³⁵ שהאדם הוא בצלם ובדמות בורא העולם ואין על גבו אלא בוראו. ומי שהוא עובד לאחד מן הנבראים אינו בדמות בוראו. שאם הוא דומה לבוראו תיאר יעבוד לנברא ונ"ב אמרו אדם קרוים אדם וכו': ³⁶ ואמרו באיכה רבתי פ"א בכה ומבכה אחרים עמה בוכה ומבכה הקב"ה עמה דכתיב ויקרא ה' אלהים צבאות וגו' לבכי ולמספד. ובסנהדרין ק"ד ע"ב אמרו ד"א בלילה שכל

משלו משל. למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שסרחו לפניו בניו ואשתו. ועמד ודחפן והוציאן מתוך ביתו. בכל שנה ושנה הולך ועומד במקום שדחפן. ושוחה מלא קומתו ארצה. אילמלי דבר כתוב אי אפשר לאומרו. כאב שאומרי. בניי בניי. וכתרגומל שמקרקרת על בניה. שנאמר כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה וגו' (ישעיה כ"ה):

כשהיו מהלכין בגולה נתעלם סרוחם [של ישראל] על ישראל. ונתעלמו כל ישראל כולם.³⁷ עד שבא ואמר להם. בניי. על מה אתם יושבין ודוממין. מפני מה אתם יושבין ודוממין. לא בשכר שתי דמעות שהוריד עשו לפני אביו באתי לעשות רצון מלכותי בשעיר.³⁸ שנאמר משא דומה אלי קורא וגו' (ישעיה כ"א י"א). אם נאמר. שומר מה מלילה (שם). למה נאמר. שומר מה מלילה (שם).³⁹ לפי שכל טובתן של ישראל אינן אלא ביום. וכל רעתן של ישראל אינן אלא בלילה. ואף שבעים שנה שבין בית לבית אינן אלא לילה. לכך נאמר שומר מה מלילה.⁴⁰

ד"א. אם נאמר שומר מה מלילה. למה נאמר שומר מה מלילה. [לפי שהקב"ה יושב ומשמר מי שיש בו דברי תורה לאמיתו. כגון חנניה מישאל ועזריה. לכך נאמר שומר מה מלילה].⁴¹ מיכן אמרו. עושה [אדם] שתיים שלש טובות. מוסרין לו מלאך אחד לשומרו. שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וגו' (שמות כ"ב כ').⁴² קרא אדם תורה נביאים וכתובים. מוסרין לו מלאכים שנים לשומרו. שנאמר כי מלאכיו יצוה לך (תהלים צ"א י"א). אבל קרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה מדרש הלכות ואגדות ושימש חכמים. הקב"ה משמרו בעצמו. משלו משל. למה הדבר דומה. למלך שהיה מהלך בדרך ובנו עמו במדבר. כיון שהגיע לחמה ולשרב. עמד אביו ברוחה של חמה ועשה צל לבנו. כדי שלא יגיע בחמה ובשרב. שנאמר ה' שומרך וגו' (תהלים קכ"א ה').⁴³

אמר שומר אתא בכך (ישעיה שם י"ב). אמר הקב"ה לישראל. בניי. לא הגדתי לכם מתחילה. שאף על פי שאתם בונים את הבית האחרון בצער

הבוכה בלילה כוכבים ומזלות בזוין עמו ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה כנגדו. ולפי שיעקר תורה שבע"פ הוא בלילה. ע"כ הוקבעה בכייה בלילה על ר"ע וחביריו כמו שמסיים במשל. ובמיתת ר"ע נתורענו דליותיהן של ישראל שמאותה שעה לא יכלו שוב להרים ראש נגד מלכות רומי. ובמיתת יום שנהרג בו ר"ע הוא גדול מיום שנהרג בו גדליה בן אחיזק אלא שאין בשר הבת מרגיש באיזמל: ³⁷ כ"ה בד"ו. ושם איתא כשהיו הולכין בגולה נתעלם סירחן של ישראל על ישראל ונתעלמו כל ישראל עד שבא. כל' בגולה כבר עזבו את מעשיהם הרעים אשר עשו. וגם שבו על מה אירע להם כך. ומה עליהם לעשות שיהזרו לקדמותן. כי נתעלמו ולא יתחשבו עוד בגוים: ³⁸ כל' בשכר ב' דמעות נתתי לו איין שאין גשמי ברכה פוסקין ממנה כדלעיל פרק כ"ד אבל לא באתי לעשות רצון מלכותי בשעיר בשכר אלו השתי דמעות. ובד"ו לעשות רצון שיעיר. והענין אחד כי הכוונה כמו שמסיים שם בפכ"ד נשבע הקב"ה לעמו שלא יחליפם באמה אחרת: ³⁹ בד"ו מקומע ומשוכש: ⁴⁰ כל' שנזשלין ביום ובלילה וטובתן קריו יום ורעתם קריו לילה. ושומר מה מלילה נאמר על השבעים שבין בית לבית. ושומר מה מלילה נאמר על הזמן אחר חורבן בית שני. וברושלמי תענית פ"א ה"א א"ר הנינה בריה דר' אבהו בספרו של ר"מ מצאו כתוב משא דומה משא דומי אלי קורא משיעיר א"ר יוחנן אלי קורא מפני שיעיר וכו' עיי"ש. ותשלום דברי ר' יוחנן הם בבבלי סנהדרין צ"ד ע"א א"ר' אותו מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו. נתקבצו כל הרוחות אצל דומה אמרו לו שומר מה! מלילה שומר מה מלילה עוד לא אתא בקר אמר להם שומר אתא בקר וגם לילה. כן הגי' בילקוט ישעיה וכן היה לפני רש"י עיי"ש. ועכ"פ עיני המאמר שלפנינו שהמאמר שומר מה מלילה הוא על גלות רומי: ⁴¹ כ"ה בד"ו. ⁴² בד"ו אם עישה אדם שתיים או שלש: ⁴³ עיי' לעיל פ"ח:

חרב (בעוונותיהן) [בעוונותיכן].⁴⁴ אלא בואו ושמחו עימי שמחה שלימה בדרך שאני שמח בכם לעולם ולעולמי עולמים. שנאמר בקדוה אש המסים וגו' (שם ס"ד א' וכו')⁴⁵ וגם לילה (שם כ"א). אילו שנים שאתם דרים בין אומות העולם. שנאמר אם תבעיון בעיו וגו' (שם). לפי שאינו נותן את התורה אלא למי שמצטער עליה. שנאמר משא בערב [ביער בערב] (שם י"ג). אין ערב אלא לשון ערל. ואין יער אלא לשון צער. לכך נאמר משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' (שם י"ד).⁴⁶ למה ישראל דומין בעולם הזה לפני אביהם שבשמים. למלך בשר ודם שהיו לו שני עבדים. ונתן להן שני עצים.⁴⁷ ואמר להן. הביאו לי את האור. המצער גופו לפני המלך מביא האור לפני המלך. ושאין מצער גופו לפני המלך אין מביא האור לפני המלך: ד"א. משלו משל. למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שהיה יושב על כסאו. והיה עבדו משרת לפניו. ראהו שמתבזה. עמד מעל כסאו. תפשו בידו והושיבו לפניו. כך אמר להן הקב"ה לישראל. בניי. עשו אתם רצון בניכם ועבדיכם בדרך שאני עושה רצון בניי ועבדיי. שנאמר מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו וגו' (ישעיה נ' י'):

סליק פירקא.

מתוך השלום. כאיזה צד.¹ כשם שהקב"ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים מתכוון ועושה שלום בארבע מאות ותשעים וששה אלפים רבבות של מלאכי השרת שעומדין לפניו. מקדשין את שמו בכל יום תמיד. מציאת החמה ועד שקיעת החמה אומרים. קדוש קדוש קדוש. משקיעת החמה ועד יציאת החמה אומרים. ברוך כבוד ה' ממקומו.² מתכוון ועושה שלום בשבעים לשונות שבארץ. מתכוון ועושה שלום עם כל באי העולם

⁴⁴ כ"ה בד"ו: ⁴⁵ וסיפיה עין לא ראתה וגו' פגעת את שש ועושה צדק וגו': ⁴⁶ כלי דמים היא התורה וכשרדים בין אלה הערלים הם זוכין לה ע"י צער שמצטערים עליה. ואמר אין ערב אלא לשון ערל. כי השם ערב מענין חורב וציה שאינה עושה פירות. כמו ארץ ציה וערבה (ירמיה נ"א מ"ג) וכל דבר שמבטל שימוש אבר נקרא ערלה כמו ערלת אוזן וערלת פה. ואם הוא עין מאכל ועושים אותו כמו שאינו עושה פירות. ע"ז נאמר וערלתם ערלתו את פרו. שפריו בטל כמו שאינו ואסור בהנאה. ודלדול עור הבשר שאין לו תועלת כלום. ואדרבה מעכב הוריה ויבטל הפריה אם לא יתמקד. היא ערלת בשר. ואין מדרך הלשון לומר על ארץ שאינה עושה פירות ארץ ערלה אלא ארץ ערבה אף שהם נדרפים בענין זה. ובעל המאמר שלפניו אמר על האומה שלא על שם הארץ נקראת כך. שענין ערב כאן הוא כענין ערל. ובד"ו ואין בערב אלא לשון ערב הוא שיבוש. ואמר ואין יער אלא לשון צער. פי' בטל זקוקין דגורא שהיא באטביה דר' הייא (סוכה ג"ב ע"ב) שתתהלך היו"ד בצד"י. ועכ"פ המאמר מוקטע שאם הוציא הכתוב מפשוטו לפתור אותו הנה הוכרח ג"כ לפתרון אמרו. תלינו ארחות דדנים. וזה הסר: ⁴⁷ להוציא מהן אש ע"י היכוך זה בזה (ביצה ל"ג ע"א):

אמר מאיר איש שלום. כשנפתכל באלו הפרקים מן הגה אנכי שולח מלאך פכ"ב עד סוף פכ"ט נמצא שהם בבא אחת וענינה הלכות והגדות עפ"י דרך זה הספר. ויכולל הספר עפ"י ג' בבות כפי מה שהעירוהו עליהם. ונתוסף להם זה הפרק לקיים אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתיו. ויראה שנתוספו בזה הפרק מאמרים מזמור לאסף לריה"ג. וכן לד"א הגדול ולחכמים עד ולא זו בלבד וכו'. ולסיים בטוב ובשלום ניתוסף כאן עוד הפרק האחרון והוא פרק השלום.

מאיר עין פרק (ל"א) כ"ט.

¹ הוא ג"כ אחת מן תמדות שאדם קונה בה את אביו שבשמים לעיל פכ"ח: ² עוי' לעיל פ"ו: